

Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги
Наманган Давлат Университети
Ижтимоий-иқтисодий факультети
Ҳуқуқшунослик кафедраси

БИТИРУВ МАЛАКАВИЙ ИШИ

Мавзу: Давлат бюджети ва ижтимоий суғурта бўйича нафақалар.

Тайёрлади: юриспруденция таълим йўналиши
4 курс 402 - гуруҳ талабаси
Мавлонов Ахрор Хасанович

Илмий раҳбар: катта ўқитувчи **Холиқов Х. К.**

Наманган - 2012

Мундарижа

Кириш.....	3-8
I боб. Ижтимоий нафақалар тайинлашга оид ҳуқуқий муносабатларнинг юзага келиш асослари.....	9-16
1.1. 2012 йил мамлакатни модернизация қилиш, кучли фуқаролик жамияти барпо этиш, Ватанимиз тараққиёти ва халқимиз фаровонлигини янада юксалтирадиган йил бўлади.	9-15
1.2. Ижтимоий нафақалар тайинлашга оид ҳуқуқий муносабатлар тушунчаси, турлари ва юзага келиш асослари.....	17-21
II боб. Бюджетдан ташқари пенсия жамғармаси маблағларидан нафақалар тайинлаш ва тўлашга оид ҳуқуқий муносабатлар.....	22-24
2.1. Нафақалар тушунчаси ва уларнинг уммумий тавсифи.....	22-24
2.2. Ижтимоий суғурта маблағларидан нафақалар тайинлаш ва тўлаш.....	24-44
III боб. Давлат бюджети маблағларидан нафақалар тайинлаш ва тўлашга оид ҳуқуқий муносабатлар.....	45-55
IV боб. Бошқа турдаги нафақалар тайинлаш ва тўлашга оид ҳуқуқий муносабатлар.....	56-59
Хулоса.....	60-62
Фойдаланилган адабиётлар рўйхати.....	63-67

Аннотация

Ушбу битирув малакавий ишида давлат бюджети ва ижтимоий суғурта бўйича нафақаларнинг ҳуқуқий асослари ёритиб берилган. Тадқиқотда ижтимоий нафақалар тайинлашга оид ҳуқуқий муносабатлар тушунчаси, турлари ва юзага келиш асослари, бюджетдан ташқари пенсия жамғармаси маблағларидан нафақалар тайинлаш ва тўлашга оид ҳуқуқий муносабатлар, давлат бюджети маблағларидан нафақалар тайинлаш ва тўлашга оид ҳуқуқий муносабатлар ва бошқа турдаги нафақалар тайинлаш ва тўлашга оид ҳуқуқий муносабатлар ўз ифодасини топган.

Кириш

Давлат ва жамият юритадиган ижтимоий сиёсат ва иқтисодий сиёсат ўзаро боғлиқ бўлиб, иқтисодий сиёсатнинг бош мақсади- ушбу жамиятда яшаётган фуқаролар турмуш фаровонлигини таъминлаш, яъни ижтимоий сиёсатга хизмат қилишдан иборатдир ва шу нуқтаи назардан қараганда ушбу икки сиёсат ўртасидаги мувозанатни, уларнинг ўзаро тўғри нисбатининг белгиланиши жамиятда ижтимоий адолат ўрнатилишининг шароитларидан бири бўлиб саналади.

Жумладан, Президентимиз И.А.Каримов Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 19 йиллиги муносабати билан сўзлаган маърузасида таъкидлаганидек: - “Бугунги кунда биз ҳеч кимдан кам бўлмайдиган демократик давлат, халқимиз учун озод ва фаровон ҳаёт куриш мақсадлари билан яшар эканмиз, оила институтини янада мустаҳкамлаш, бу борада олиб бораётган ишларимизни янги босқичга кўтариш алоҳида аҳамият касб этади.

...катта умид билан ҳаётга қадам қўяётган ёш оилани моддий ва маънавий жиҳатдан кенг қўллаб-қувватлаш, уларга кўмак, имтиёз ва имкониятлар яратиб бериш, аввало, уй-жой билан таъминлаш - буларнинг барчаси учун нафақат ота-оналар, биринчи навбатда, давлат ва жамиятимиз масъулдир, десак, айни ҳақиқатни айтган бўламиз”¹.

Зеро фуқароларнинг муносиб ҳаёт кечириш, аҳолини айрим тоифаларини (қариялар, кам таъминланган оилалар, ёш болали оналар, ногиронлар ва бошқалар) моддий жиҳатдан таъминлаш давлатнинг муҳим ижтимоий сиёсати ҳисобланади.

Мавзунинг долзарблиги. Бозор муносабатларига ўтиш ва ижтимоий-иқтисодий тизимни ислоҳ қилиш даврида аҳолини айниқса, ночор гуруҳларни аниқ мақсадли ижтимоий ҳимоя қилиш тизими барпо этилди. Ўзбекистонда аҳолини ижтимоий ҳимоя қилиш иқтисодий ислохотлар дастуридаги узлуксиз устивор йўналишлардан бирига яъни ислохотларнинг ҳамма босқиларида устивор ҳисобланадиган вазифалар қаторига киради. Кучли ижтимоий сиёсат Ўзбекистоннинг ўз истиқлол ва тараққиёт йўлининг етакчи тамойилларидан биридир.

Шу ўринда Президентимиз И.А.Каримовнинг куйидаги фикрларини яъни: «Аҳолининг муҳтож табақаларини ижтимоий ҳимоялаш сира кечиктириб бўлмайдиган энг устувор вазифа, оммавий ҳаракатларнинг энг асосий қондаси бўлиб келди ва шундай бўлиб қолади»² таъкидлаш жоиз.

Ўзбекистон Республикасининг 1992 йилги Конституцияси биринчи марта фуқароларнинг ижтимоий таъминот олиш ҳуқуқини мустаҳкамлади.

Бундан ташқари конституцияда илк бор пенсиялар, нафақалар, ижтимоий ёрдам бошқа турларининг миқдори расман белгилаб қўйилган энг кам миқдордан оз бўлиши мумкин эмаслигини белгиланган. Конституциямизга ижтимоий ҳимоя юзасидан киритилган норма асосида бошқа норматив ҳуқуқий ҳужжатлар ишлаб чиқилди. Жумладан, «Фуқароларни давлат пенсия таъминоти тўғрисида», «Фуқароларни соғлигини сақлаш тўғрисида»ги қонунлар ва Президентимизнинг бир қатор фармонлари шулар жумласидандир.

Битирув малакавий ишининг илмий ўрганилганлик даражаси. Ушбу битирув малакавий ишидаги мавзуни кенгроқ ёритиш мақсадида кўплаб илмий адабиётлар, дарслик ўқув қўлланмалари, ушбу соҳада илмий изланишлар олиб бораётган ёш тадқиқотчиларни мақолаларидан, уларни шу мавзуга доир илмий монографияларидан, шунингдек, ҳозирда Ўзбекистон Республикасида амалда бўлган қонун ҳужжатлари ва ижтимоий таъминот соҳасидаги муносабатларни тартибга солувчи бошқа қонун ҳужжатларидан ва Вазирлар Маҳкамасининг, Президентимизнинг шу соҳага дахлдор қарор ва фармон кенг фойдаланилди.

¹Каримов И.А. “Бизнинг йўлимиз – демократик ислохотларни чуқурлаштириш ва модернизация жараёнларини изчил давом эттириш йўлидир”, “Ҳақ сўзи” газетаси, 2011 йил 8 декабрь;

²Ўзбекистон буюк келажак сари И.А.Каримов «Ўзбекистон» 1998 йил.

Битирув малакавий ишининг мақсади ва вазифалари. Битирув малакавий ишининг мақсади ижтимоий таъминотда нафақа ва бошқа ижтимоий ёрдам турларини, уларни кимларга нисбатан тайинлаш ва миқдори хусусида мустақил фикрлар, илмий адабиётлардан фойдаланган ҳолда мавжуд ибораларни ойдинлаштиришдан иборатдир.

Ҳозирда ижтимоий таъминот соҳасида бир қатор ўзгаришлар амалга оширилмоқда. Битирув малакавий ишида улар ҳақида батафсил маълумотлар ёритилиб, уларни мазмун моҳияти, очиб берилган ва битирув малакавий иши соддалаштирилган ҳолда яхлит тизимига солиниб, тизимлаштирилган.

Битирув малакавий ишида ижтимоий ҳимоя тизимининг бир тармоғи ҳисобланган нафақалар билан боғлиқ барча ҳолатларга тўхталиб ўтилган. Қариганда меҳнат қобилиятини, боқувчиси йўқотганда ва бошқа ҳолларда қонунда кўзда тутилган моддий таъминлашдан ташқарии, фуқаролар ижтимоий таъминот ва ижтимоий хизмат кўрсатиш ҳуқуқидан ҳам фойдаланадилар. Пенсиялар ва ногиронларнинг турли ижтимоий хизматга бўлган ҳуқуқи «Фуқароларнинг давлат пенсия таъминоти тўғрисида»ги, Ногиронларни ижтимоий ҳимоялаш тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси қонунларида ва бошқа норматив ҳужжатларида мустаҳкамланган. Мазкур Битирув малакавий ишининг юқоридаги норматив ҳуқуқий ҳужжатлар асосида ижтимоий таъминот шаклларида бири ҳисобланган нафақалар билан боғлиқ ҳуқуқий юридик баҳо бериш ва улар билан боғлиқ нормаларни норасмий шарҳлаш ва ижтимоий муносабатлардаги ўрнини аниқлаштиришга қаратилган.

Бугунги кунда мамлакатимизда ижтимоий ҳимоялаш соҳасида юритилаётган давлат сиёсати замон талабига мос бўлиб, аҳолининг муҳтож, иқтисодий начор табақаларига аниқ йўналтирилганлиги билан диққатга сазовордир¹.

Битирув малакавий ишининг объекти. Нафақалар билан боғлиқ барча ҳолатлар хусусида баён этилган илмий фикр ва мулоҳазалар ташкил этади. Бундан ташқари, нафақалар тайинлашнинг ўзига хос томонлари билан боғлиқ бўлган иштимоий муносабатлар, уларнинг тартибга солиш механизми хусусида маълумотлар мавжуд.

Битирув малакавий ишининг манбалари. Битирув малакавий ишини ёритишда норматив ҳуқуқий ҳужжатлар, ижтимоий таъминот соҳасида илмий изланишлар олиб борган тадқиқотчилар, профессор олимларнинг илмий адабиётларидан, илмий мақолалар, тадқиқот натижаларидан кенг фойдаланилган.

Битирув малакавий ишини манбаси сифатида қуйидагилардан фойдаланилган:

- 1) Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси;
- 2) Конституциявий қонунлар;
- 3) Қонунлар;
- 4) Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармонлари;
- 5) Ўзбекистон Республикасининг Вазирлар Маҳкамасининг қарорлари ва фармойишлари;
- 6) Ўзбекистон Республикаси вазирликлари, давлат қўмиталари, ва идараларининг меъёрий ҳуқуқий ҳужжатлари;
- 7) Маҳаллий (туман, шаҳар, вилоят) давлат ҳокимияти органларининг норматив-ҳуқуқий актлари;
- 8) Тегишли ҳолларда корхона ташкилотларда минтақа тармоқ ходимлар вокиллик органлари ва иш берувчилар биргаликда қабул қилган локал меъёрий ҳужжатлар.

Битирув малакавий ишига асос вазифасини ўтовчи муҳим манба-Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 39-моддасидир. Унда айтилишича, «Ҳар ким қариганда, меҳнат қобилиятини йўқотганда, шунингдек, боқувчисидан маҳрум бўлганда ва қонунда назарда тутилган бошқа ҳолларда ижтимоий таъминот олиш ҳуқуқига эга»².

Конституция асосида яратилган, 1993 йил 3 сентябрда қабул қилинган «Фуқароларни давлат пенсия таъминоти тўғрисида»ги қонун, аввал қабул қилинган ва

¹ Давлат ва ҳуқуқи журнали 2006 й. 65 Б.

² Ўзбекистон Республикаси Конституцияси Т. «Ўзбекистон» 2007 йил. 13 Б.

1991 йил 1 январдан кучга кирган «Харбий хизматчиларнинг пенсия таъминоти тўғрисида»ги, 1996 йил 29 августдаги «Фуқаролар соғлиғини сақлаш тўғрисида»ги қонунлардан кенг фойдаланилган. Булардан ташқари, қонуности ҳужжатларидан, 1996 йил 10 декабрдаги «Болали оилаларни давлат томонидан қўллаб қувватлашни янада кучайтириш тўғрисида»ги, 2008 йил 15 апрелдан амалга киритилган «Пенсия, иш ҳақи стипендиялар ва ижтимоий нафақалар миқдорини ошириш тўғрисида»ги фармонлари, «Мустаҳкам оила йили» Давлат дастури тўғрисида»ги қарори 2007 йил 19 мартдаги «Аҳолини ижтимоий ҳимоя қилиш тизимини мустаҳкамлаш чоралар тўғрисида»ги Президент фармони ва бошқа бир қатор фармон ва қарорлардан кенг фойдаланилган. Вазирлар Маҳкамаси қарорларидан 2008 йил 23 мартдаги «Тиббий меҳнат экспертиза комиссияси ҳақидаги Низомни тасдиқлаш тўғрисида»ги 2011 йил 8 сентябрдаги «Ўзбекистон Республикасида давлат пенсияларини тайинлаш ва тўлаш тартибини янада такомиллаштиришга йўналтирилган норматив-ҳуқуққий ҳужжатларни тасдиқлаш ҳақидаги»ги ва бошқа бир қатор Низом, қарорлардан битирув малакавий ишини ёритишда кенг фойдаланилди.

Битирув малакавий ишининг ёзилиш услуби. Битирув малакавий иши турли ёндашувларда яъни: тарихий, кузатиш, статистик, системали ва таҳлилий–умумийлаштириш услубларда ёритилган.

Бундан ташқари битирув малакавий ишини ёзишда олимларнинг илмий адабиётларидан кенг фойдаланилган.

Битирув малакавий ишининг аҳамияти. Ижтимоий таъминотнинг муҳим турларидан бири ҳисобланган нафақалар тайинлаш ва тўлаш билан боғлиқ масала бугунги кунда барчани бирдек қизиқтиради ва ўзининг долзарблиги билан ажралиб туради. Чунки эндиликда бозор иқтисодиёти тизимининг такомиллашиб бориши, истеъмол ва истеъмолчи ўртасида либерал муносабатларнинг юзага келиши нархларнинг эркинлаштирилиши шароити мамлакатимизда ҳам нафақа олувчилар ҳамда аҳолининг кам таъминланган қатламларини ижтимоий муҳофаза қилишнинг янада самарали тизимларини ишлаб чиқишга ундайди. Мазкур малакавий ишида булар хусусида таклифлар киритилган нафақа турлари ойдинлаштириб берилган. Фикримизча, мазкур битирув малакавий ишидан амалиётда қўлланма сифатида фойдаланиш мумкин.

Битирув малакавий ишининг тузилиши. Ушбу битирув малакавий иши кириш, асосий қисм (4 боб) хулоса ва фойдаланилган адабиётлар рўйхатидан иборатдир. Битирув малакавий ишининг кириш қисмида ушбу битирув малакавий ишининг ҳозирги кундаги долзарблиги, унинг илмий ўрганилганлик даражаси, ушбу битирув малакавий ишини ёзишдан мақсад, ушбу битирув малакавий ишининг объекти, ундаги мавзуларни ёритишда фойдаланилган асосий манбалар, ушбу битирув малакавий ишининг ёзилиш услуби, унинг ҳозирги кундаги аҳамияти каби масалалар ёритиб ўтилган.

Битирув малакавий ишининг асосий қисмида эса ушбу битирув малакавий ишининг мавзуси бўлган «Ижтимоий нафақа тайинлашдаги ҳуқуқий муносабатлар» тегишли боблар асосида ёритилган бўлиб, ушбу боблар қуйидагилардан иборат:

Биринчи боб. Ижтимоий нафақалар тайинлашга оид ҳуқуқий муносабатлар тушунчаси, турлари ва юзага келиш асослари.

Иккинчи боб. Бюджетдан ташқари пенсия жамғармаси маблағларидан нафақалар тайинлаш ва тўлашга оид ҳуқуқий муносабатлар.

Учинчи боб. Давлат бюджети маблағларидан нафақалар тайинлаш ва тўлашга оид ҳуқуқий муносабатлар.

Тўртинчи боб. Бошқа турдаги нафақалар тайинлаш ва тўлашга оид ҳуқуқий муносабатлар.

Битирув малакавий ишининг хулоса қисмида ишнинг тадқиқ қилиш чоғида туғилган фикрлар, мулоҳазалар ва тегишли таклифлар бериб ўтилган.

Битирув малакавий иши мавзуси юқоридаги режалар асосида ижтимоий нафақалар тайинлашдаги ҳуқуқий муносабатлар юзасидан кенг қамровли тушунчаларни ўзида мужассамлаштирган.

I боб. Ижтимоий нафақалар тайинлашга оид ҳуқуқий муносабатларнинг юзага келиш асослари.

1.1. 2012 йил мамлакатни модернизация қилиш, кучли фуқаролик жамияти барпо этиш, Ватанимиз тараққиёти ва халқимиз фаровонлигини янада юксалтирадиган йил бўлади.

“Ўтган давр мобайнида аҳволни яхшилаш мақсадида кўрилаётган барча чоратadbирларга қарамасдан, аксарият давлатларда ўсиш суръатлари ва ишлаб чиқаришнинг амалда пасайиши кузатилмоқда ва бундай жараён давом этадиган бўлса, у глобал миқёсда ретсессия ҳолатига, яъни иқтисодиётнинг ўсиш ўрнига давомли равишда пасайиб боришига олиб келиши мумкинлиги башорат қилинмоқда”¹.

Кўпгина тараққий топган мамлакатларда вазият қандай тус олишини олдиндан айтиб бўлмайдиган ва турли хавф-хатарлар сақланиб қолаётган бир шароитда давлат қарзлари ва давлат бюджети тақчиллиги тобора ортиб бормоқда.

Шу билан бирга, жаҳон захира валюталарининг беқарорлиги, молия-банк тизими кредит қобилятининг кескин пасайиши ва инвестициявий фаолликнинг сусайиши билан боғлиқ мураккаб муаммолар кўплаб давлатлар иқтисодиётининг тикланиш ва ўсиш суръатларига салбий таъсир кўрсатмоқда. “Саккизлик” ва “йигирмалик” деб аталган мамлакатлар гуруҳлари доирасида қабул қилинаётган қарорларга қарамасдан, энг аввало, жаҳон молия-валюта тизимида инқироз келтириб чиқараётган муаммоларни ҳал этиш ва керакли назорат ўрнатиш бўйича ягона иқтисодий модел ҳанузгача ишлаб чиқилмаган. Бу эса жаҳон иқтисодиётида ҳал қилувчи ўрин тутадиган йирик давлатларни ўз манфаатларини ўйлаб, ўз билганича ҳаракат қилишга мажбур этмоқда.

Шуни тан олиш керакки, сўнгги йилларда жаҳон иқтисодиётида юзага келаётган муаммолар асосан кўшимча пул босиб чиқариш ва молия бозорини шундай пуллар билан тўлдириш ҳисобидан ҳал этилиши кўзга ташланмоқда. Бу эса, ўз навбатида, келгусида жиловлаб бўлмайдиган инфляцияга, яъни қимматчиликка, захира ва миллий валюталарнинг қадрсизланишига ва шу билан боғлиқ оғир оқибатларга олиб келиши мумкин.

Ўз-ўзидан аёнки, жаҳон бозорида кечаётган инқироз жараёнлари ўтган давр мобайнида мамлакатимиз иқтисодиётининг ривожланиш кўрсаткичларига таъсир кўрсатмасдан қолмади ва Ўзбекистон иқтисодиётининг 2012 йилга мўлжалланган ўсиш суръатлари ва самарадорлигини таъминлашда катта қийинчиликлар туғдириши мумкин.

“Биринчи навбатда, дунё бозорида хомашё ва тайёр маҳсулотга эҳтиёжнинг тобора пасайиб боришини ҳисобга оладиган бўлсак, бундай ҳолат мамлакатимизнинг экспорт салоҳияти ва валюта тушумига салбий таъсир кўрсатмасдан қолмайди, албатта. Шундай муаммоларга, шунингдек, ўзимиздаги мавжуд айрим мураккаблик ва қийинчиликларга қарамасдан, халқимизнинг фидокорона меҳнати эвазига эришилган 2011 йилнинг яқунлари билан ҳақли равишда фахрланишимиз учун бугун барча асосларимиз бор”².

¹“2012 йил ватанимиз тараққиётини янги босқичга кўтарадиган йил бўлади”. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислон Каримовнинг 2011 йилнинг асосий яқунлари ва 2012 йилда Ўзбекистонни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги маърузаси. www.yurida.uz.

²“2012 йил ватанимиз тараққиётини янги босқичга кўтарадиган йил бўлади”. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислон Каримовнинг 2011 йилнинг асосий яқунлари ва 2012 йилда Ўзбекистонни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги маърузаси. www.yurida.uz.

Охирги йилларда ва ўтган йили мамлакатимиз иқтисодиётини ривожлантириш борасида қўлга киритилган натижалар Халқаро валюта жамғармаси, Жаҳон банки, Осиё тараққиёт банки ва бошқа нуфузли халқаро молия ташкилотлари томонидан юксак баҳоланмоқда.

Халқаро валюта жамғармасининг кейинги баҳолаш миссияси баёнотида жумладан бундай дейилади:

“Ўзбекистон жадал ўсишга эришди ва глобал молиявий инқирозга қарши самарали чоралар кўрди. Кейинги беш йилда Ўзбекистонда ўсиш суръатлари ўртача 8,5 фоизни ташкил этди ва бу Марказий Осиёдаги ўртача ўсиш кўрсаткичидан юқоридир.

Қатор йиллар давомида кузатилган бюджет профицити, расмий захиралар даражасининг юқорилиги, давлат қарзининг камлиги, барқарор банк тизими ва халқаро молия бозорларидан қарз олишга эҳтиёткорлик билан ёндашиш мамлакатни глобал инқирознинг бевосита оқибатларидан ҳимоя қилди... Миссия 2011 йилда ялпи ички маҳсулот 8,3 фоиз кўпайишини кутмоқда ва ўрта муддатли истиқболда иқтисодиётнинг юқори ўсиш суръатлари сақланиб қолишини башорат қилмоқда”¹.

Таъкидлаш жоизки, ўтган йили мамлакатимизда ялпи ички маҳсулотнинг ўсиш суръати, кутилганидек, амалда 8,3 фоизни ташкил этди, 2000-2011 йиллар мобайнида ялпи ички маҳсулот ҳажми 2,1 баробар ошди. Мазкур кўрсаткич бўйича Ўзбекистон дунёнинг иқтисодиёти жадал ривожланаётган мамлакатлари қаторидан жой олди.

Ўтган йили sanoat ишлаб чиқариши 6,3 фоиз, қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари етиштириш 6,6 фоиз, чакана савдо айланмаси 16,4 фоиз ва аҳолига пуллик хизматлар кўрсатиш 16,1 фоизга барқарор юқори суръатлар билан ўсди.

Иқтисодиётимизда юз бераётган жиддий таркибий ва сифат ўзгаришларини биргина мисолда, яъни 2000 йилда мамлакатимиз ялпи ички маҳсулотини шакллантиришда sanoat ишлаб чиқаришининг улуши бор-йўғи 14,2 фоизни ташкил этган бўлса, 2011 йилда бу кўрсаткич 24,1 фоизга етганида яққол кўриш мумкин.

Sanoat маҳсулоти умумий ўсишининг қарийб 70 фоизини юқори қўшимча қийматга эга бўлган тайёр маҳсулот ишлаб чиқаришга йўналтирилган соҳалар ташкил этди. Бугунги кунда иқтисодиётимизнинг локомотивига айланган машинасозлик ва автомобилсозлик (12,2 фоиз), кимё ва нефт-кимё sanoati (9,4 фоиз), озиқ-овқат sanoati (13,1 фоиз), қурилиш материаллари sanoati (11,9 фоиз), фармацевтика ва мебелсозлик (18 фоиз) 2011 йилда жадал суръатлар билан ривожланди. Истеъмол товарлари ишлаб чиқариш ҳажми 2011 йилда 11,2 фоизга ўсди, 2000 йилга нисбатан эса бу кўрсаткич 4 баробардан зиёд ошди. Таъкидлаш керакки, иқтисодиётнинг етакчи тармоқларида таркибий ўзгаришларни амалга ошириш ва бу соҳаларни диверсификация қилишга қаратилаётган улкан эътибор экспорт ҳажми, унинг таркиби ва сифатига ижобий таъсир кўрсатди.

2011 йилда экспорт маҳсулотлари ҳажми 2010 йилга нисбатан қарийб 15,4 фоизга кўпайди ва 15 миллиард доллардан кўпроқни ташкил этди. Бу 2000 йилга нисбатан 4,6 баробар зиёддир. Ташқи савдо айланмасининг ижобий сальдоси 4 миллиард 500 миллион доллардан ошди. Экспорт таркибида тайёр маҳсулотлар улуши 60 фоизни ташкил этди, ҳолбуки, 2000 йилда бу кўрсаткич қарийб 46 фоизни ташкил этган эди.

Ўзбекистон иқтисодиётининг барқарор ва мутаносиб ривожланиб бораётганини 2005 йилдан бошлаб Давлат бюджети профицит билан бажарилаётгани ҳам яққол тасдиқлаб турибди.

2011 йилда Давлат бюджетининг харажатлар қисми 2010 йилга нисбатан 25,4 фоизга, 2000 йилга нисбатан эса қарийб 17,8 баробар ўсди. Қайд этиш жоизки, давлат бюджети харажатларининг 58,7 фоизи ижтимоий соҳани молиялаш ва аҳолининг кам таъминланган қатламларини қўллаб-қувватлашга йўналтирилди.

¹Халқаро валюта жамғармасининг кейинги баҳолаш миссияси баёнотидан. www.yurida.uz.

“Мана бу рақамларга алоҳида эътиборингизни жалб этмоқчиман. 2012 йилнинг 1 январь ҳолатига кўра, мамлакатимизнинг умумий ташқи қарзи ялпи ички маҳсулотнинг 17,5 фоизидан, экспорт ҳажмига нисбатан эса 53,7 фоиздан ошмайди. Бу халқаро мезонлар бўйича “Ҳар жиҳатдан мақбул ҳолат” деб ҳисобланади. Буларнинг барчаси мустақиллигимизнинг илк йилларидан бошлаб ҳам давлат, ҳам тижорат банклари, компания ва корхоналар миқёсида ҳар томонлама пухта ўйланган четдан қарз олиш сиёсатини амалга ошириб келаётганимиз билан боғлиқ эканини, ўйлайманки, тушуниш, англаш қийин эмас. Шу ўринда мамлакатимиз молия-банк тизимида содир бўлаётган ижобий ўзгаришларни мамнуният билан қайд этмоқчиман. 2011 йилда банкларнинг капиталлашуви, уларнинг барқарорлиги ва ликвидлигини янада мустаҳкамлашга қаратилган изчил ва аниқ мақсадли чора-тадбирлар амалга оширилди. Охириги беш йил давомида мамлакатимиз банк сектори капиталининг етарлилик даражаси банк назорати бўйича Базел қўмитаси томонидан 8 фоиз этиб белгиланган халқаро меъёрдан уч баробар кўп бўлган даражани ташкил этмоқда”¹.

Шуни мамнуният билан таъкидлаш керакки, “Стандарт энд Пурс”, “Мудис” ва “Фитч Рейтингс” каби нуфузли халқаро рейтинг агентликлари икки йилдан буён Ўзбекистон банк тизимида муттасил равишда “барқарор” рейтинг даражасини бермоқда, айни пайтда мамлакатимизнинг шундай баҳога сазовор бўлган банклари сони йилдан-йилга ортиб бормоқда. Агар 2010 йилда мамлакатимизнинг 15 та тижорат банки “барқарор” рейтингини олган бўлса, ҳозирги кунда уларнинг сони 23 тага етди, бу банкларнинг активлари юртимиз банк тизими умумий активларининг 98 фоизини ташкил этмоқда. Маълумки, аҳолининг банк тизимида ишончи ортиб бораётгани банклар фаолияти самарадорлигининг муҳим кўрсаткичи ҳисобланади. Шу маънода, 2011 йилда депозитларга 18 триллион сўмдан ортиқ, ўтган йилга нисбатан 36,3 фоиз кўп маблағ жалб қилингани, жумладан, аҳоли депозитлари 38,8 фоизга ошгани айниқса эътиборлидир.

Банкларнинг кредит портфели таркиби сифат жиҳатидан тубдан ўзгармоқда. Агар 2000 йилда кредит портфелининг 54 фоизи ташқи қарзлар ҳисобидан шакллантирилган бўлса, 2011 йилда унинг 85,3 фоизи ички манбалар юридик ва жисмоний шахслар депозитлари ҳисобидан шакллантирилди. Бу эса, ўз навбатида, иқтисодийимиз тармоқларига инвестиция киритиш ва шунинг ҳисобидан тараққиётимизни таъминлашда ички имкониятларимиз тобора ортиб бораётганининг далилидир.

Тижорат банкларининг инвестициявий фаоллиги ортмоқда. Тижорат банклари қўйилмаларининг 75 фоиздан ортигини уч йилдан зиёд бўлган узоқ муддатли инвестиция кредитлари ташкил этмоқда. Умуман, сўнгги ўн йилда банкларимиз томонидан иқтисодийнинг реал секторини кредитлаш 7 баробар ошганини алоҳида қайд этиш лозим, деб ўйлайман.

Бизнинг иқтисодий ночор корхоналарни банклар балансига ўтказиб, уларни соғломлаштириш борасида қўллаган ноанъанавий ёндашувимиз ўзини оқлади ва самарадорлигини кўрсатди, деб бугун тўла асос билан айтишимиз мумкин. Ҳозирги пайтда банкларга берилган 164 та банкрот корхонадан 156 тасида ишлаб чиқариш фаолияти тўлиқ тикланди, 110 та корхона янги инвесторларга сотилди. Бундай корхоналарни техник қайта жиҳозлаш ва модернизация қилиш ишларига тижорат банклари томонидан 275 миллиард сўм миқдоридан инвестиция киритилди, натижада 22 мингдан зиёд иш ўрни яратилди.

“Ўтган йили ижтимоий соҳани янада ривожлантириш, мамлакатимиз аҳолисининг даромадлари ва турмуш даражасини муттасил ошириб бориш масалалари доимий

¹“2012 йил ватанимиз тараққиётини янги босқичга кўтарадиган йил бўлади”. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислон Каримовнинг 2011 йилнинг асосий яқунлари ва 2012 йилда Ўзбекистонни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги маърузаси. www.yurida.uz.

эътиборимиз марказида бўлди. 2011 йилда республикада иш ҳақи 20,2 фоизга, бюджет ташкилотлари ходимларининг иш ҳақи, пенсиялар, нафақа ва стипендиялар миқдори эса 26,5 фоизга ўсди. Аҳолининг реал даромадлари йил мобайнида 23,1 фоизга ортди. Айтиш пайтда – шунга эътибор беришингизни сўрайман - аҳоли жами даромадларининг 47 фоизи тадбиркорлик фаолиятидан олинмоқда”¹.

Сир эмаски, биз мустақил тараққиётимизнинг дастлабки йилларидан бошлаб ижтимоий адолат тамойилларини мустаҳкамлаш, аҳолининг даромадлари ва турмуш шароитида кескин тафовут бўлишига йўл қўймасликка катта эътибор қаратмоқдамиз.

Кейинги ўн йилда юртимизда аҳоли даромадлари ҳажми 8,1 баробар ортган бир пайтда, иш ҳақи, ижтимоий кўмакка муҳтож тоифаларнинг даромадлари миқдорини жадал ошириш, уларни қўллаб-қувватлаш ва солиқ имтиёзлари бериш ҳисобидан аҳолининг энг паст ва энг юқори даромадга эга бўлган гуруҳлари ўртасидаги тафовут, бошқача айтганда, даромадлардаги фарқ коэффиценти 21,1 баробардан 8,3 баробарга қисқарди. Айтиш керакки, Мустақил Давлатлар Ҳамдўстлиги мамлакатлари ва бир қатор иқтисодий ривожланган давлатлар ўртасида бу коэффицент энг паст кўрсаткичлардан бири ҳисобланади.

Юртимизда ўтган йиллар давомида иш ҳақи ва пенсияларнинг харид қобилияти изчил ва барқарор ўсгани аҳолининг ҳаёт даражаси ва сифати ортиб бораётганининг яққол тасдиғидир. Бунинг исботи тариқасида қуйидаги мисол ва рақамларни келтирмоқчиман. Агар 1991 йилда энг кам иш ҳақиға Халқаро меҳнат ташкилоти ва Жаҳон соғлиқни сақлаш ташкилотининг тавсияларига қатъий мувофиқ тарзда ҳисоблаб чиқилган истеъмол корзинкаси қийматининг фақат 8 фоизини ташкил этадиган товар ва хизматларни харид қилиш мумкин бўлган бўлса, 2011 йилда бу кўрсаткич истеъмол корзинкасининг 120 фоизини ташкил этди ёки 15 баробар ўсди, энг кам пенсиянинг харид қобилияти эса 9 қарра ошди. Айтиш шу кўрсаткичлар 2000 йилда мос равишда 11,0 ва 3,6 баробарни ташкил этди.

Ҳисобот йилида таълим соҳасини ривожлантириш бўйича амалга оширган ишларимиз ҳақида гапирар эканмиз, умумий ўрта таълимдан бошлаб ўрта махсус, касб-ҳунар ва олий таълимгача бўлган бўғинларда чуқур билим ва пухта касб-ҳунар тайёргарлигига эга бўлган ёш авлодни тарбиялаш жараёнини ўз ичига олган яхлит узлуксиз таълим тизимини шакллантириш ишлари изчил давом эттирилганини таъкидламоқчимиз.

Олис ва чекка ҳудудларда касб-ҳунар коллежларининг 24 та филиалини ташкил этиш, фаолият юритаётган коллежлар қошида 18 та талабалар турар-жойларини қуриш орқали умумтаълим мактаблари 9-синф битирувчиларини касб-ҳунар таълими билан тўлиқ қамраб олиш бўйича қўшимча чора-тадбирларнинг қабул қилингани мазкур йўналишдаги муҳим қадам бўлди.

Умумтаълим мактабларининг моддий-техник базасини мустаҳкамлаш борасида катта ишлар амалга оширилди. Энг замонавий ўқув ва лаборатория жиҳозлари билан таъминланган, 46 минг 300 дан ортиқ ўқувчига мўлжалланган 166 та янги мактаб қурилди ва реконструкция қилинди, 151 та мактаб капитал таъмирланди. Мамлакатимиздаги 852 та мактабда замонавий ўқув компьютер синфлари ташкил этилди. Ҳозирги вақтда 9 минг 400 дан зиёд умумтаълим мактаби ёки жами мактабларнинг 96 фоизи ЗиёНет электрон ахборот тармоғига уланганини қайд этиш лозим. Касб-ҳунар коллежлари битирувчиларини иш билан таъминлашга алоҳида эътибор қаратилди. Коллежлар ва корхоналар ўртасида битирувчиларнинг ишлаб чиқариш амалиётини ўташи ва келажакда

¹“2012 йил ватанимиз тараққиётини янги босқичга қўтарадиган йил бўлади”. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислон Каримовнинг 2011 йилнинг асосий яқунлари ва 2012 йилда Ўзбекистонни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги маърузаси. www.yurida.uz.

мазкур корхоналарда ишга жойлашиши бўйича шартнома тузиш йўлга қўйилди. Мазкур келишувлар асосида 390 мингдан ортиқ битирувчи иш билан таъминланди.

Ҳукумат қарорига мувофиқ олий таълим муассасаларининг моддий-техник базасини модернизация қилиш ва мутахассислар тайёрлаш сифатини тубдан яхшилаш бўйича 2011-2016 йилларга мўлжалланган дастурни амалга ошириш учун 277 миллиард сўмдан ортиқ маблағ йўналтириш кўзда тутилган. Маблағларни жамлаш ва дастурда белгиланган чора-тадбирларнинг молиялаштирилишини таъминлаш мақсадида ўтган йили махсус жамғарма ташкил этилди ва унинг маблағлари ҳисобидан 2011 йилда бир йилга мўлжалланган 39 миллиард сўмдан ортиқ тадбирлар молиялаштирилди.

1.2. Ижтимоий нафақалар тайинлашга оид ҳуқуқий муносабатлар тушунчаси, турлари ва юзага келиш асослари.

«Ҳуқуқий муносабатлар-давлат томонидан ҳимоя қилинадиган, одатда, қонун нормаларининг кишилар хатти-ҳаракатларига таъсири натижасида юзага келадиган ва унинг қатнашчиларида субъектив ҳуқуқлар, юридик мажбуриятлар мавжудлиги билан тавсифланадиган ижтимоий муносабатлардир»¹. Ушбу таъриф ҳуқуқий муносабатларга хос бўлган барча асосий хусусиятларни акс эттиради.

Юқоридаги таърифдан ҳуқуқий муносабатларга хос қўйидаги хусусиятларни англаб олиш мумкин:

а) ҳуқуқий муносабат, бу-инсонлар фаолияти хулқ-атвори билан боғлиқ бўлган ижтимоий муносабатлардир;

б) ҳуқуқий муносабат-юридик ва жисмоний шахсларнинг субъектив ҳуқуқлари ва юридик мажбуриятларини рўёбга чиқариш натижасида юзага келувчи ижтимоий муносабатлардир;

в) ҳуқуқий муносабат-шахслар ўртасидаги иродавий онгли муносабатдир;

г) ҳуқуқий муносабат-давлат томонидан қонунлар воситасида муҳофаза қилинадиган муносабатлардир.

Юридик адабиётларда ҳуқуқий муносабатлар турли хусусиятларига кўра гуруҳларга ажратилади. Улар: давлат-ҳуқуқий, фуқаролик-ҳуқуқий, молиявий-ҳуқуқий ва бошқа турларга бўлинади.

Ижтимоий нафақалар тайинлашга оид муносабатлар ҳам ҳуқуқий муносабатларнинг бир тармоғи бўлиб ҳисобланади. Ижтимоий нафақалар тайинлашга оид муносабатлар моҳият жиҳатидан давлат-ҳуқуқий муносабатлардан иборат бўлиб, бу муносабатларнинг юзага келишида қонун ҳужжатларида назарда тутилган асослар етакчи ўринни эгаллайди, яъни ана шундай асослар мавжуд эмаслиги томонлар эрки-ҳохишидан қатъи назар ижтимоий нафақалар тайинлашга оид ҳуқуқий муносабатлар юзага келишига монелик қилади.

Ижтимоий нафақалар тайинлашга оид ҳуқуқий муносабатлар нафақалар ва бошқа ижтимоий ёрдам билан таъминлаш юзасидан қонун ҳужжатларида назарда тутилган асослар ҳамда тартибларга мувофиқ юридик фактлар (муайян ҳолларда эса - юридик таркиб) мавжуд бўлганида ижтимоий таъминотни амалга оширувчи органлар билан фуқаролар (айрим фуқаро, оила) орасида вужудга келувчи қонунлар билан тартибга солинадиган ҳамда давлат томонидан кўриқланадиган ижтимоий муносабатлардан иборатдир.

¹ Давлат ва ҳуқуқ назарияси. Т., 2000 йил, 303 Б.

Ижтимоий нафақалар тайинлашга оид муносабатлар юзага келишига зарур юридик фактлар (юридик-фактик асос) мавжуд бўлганида таъминот олишга ҳақли бўлган шахсинг таъминот олишга қаратилган иродавий-онгли ҳаракати, ижтимоий таъминотни амалга оширувчи орган томонидан таъминотнинг берилишига қаратилган юридик фактининг содир этилиши сабаб бўлади.

Ижтимоий нафақалар тайинлашга оид ҳуқуқий муносабатлар асос бўладиган юридик фактлар-юридик оқибат келтириб чиқаришга лаёқатли бўлган иродавий-фактлар ҳам, муайян воқеа -ҳодисалар ҳам бўлиши мумкин. Бундай юридик фактлар жумласига:

- а) муайян давр давомида меҳнат муносабатида бўлганлик-меҳнат стажига эгалик факти;
- б) ногирон бўлиб колганлик факти;
- г) қарамоғида бўлганлик факти;
- д) меҳнатга яроқсизлик факти;
- е) касб касаллигига чалинганлик ёки ишлаб чиқаришда жароҳат олганлик факти ва бошқалар киритилиши мумкин.

Ижтимоий нафақалар тайинлашга оид ҳуқуқий муносабатлар ижтимоий жараён, воқеликнинг бир кўриниши сифатида таркибий қисмларига эга бўлади ва булар қуйдагилардан иборат бўлади:

1) ижтимоий нафақалар тайинлашга оид ҳуқуқий муносабатларнинг объектлари. Х.Т. Одиқориевнинг таъкидлашига кўра: муносабат таркибий тузилишининг зарурий қисмларидан бири - уларнинг объектидир. «Объект» - сўзи лотинча бўлиб, мавзу деган маънони англатади ва ҳар қандай ҳуқуқий муносабатнинг замирида ётган ҳаётий ҳодисаларни, нарса ва жараёнларни тартибга солишга қаратилган муайян вазифани ўтайди. Шу боис, объектсиз, яъни ҳеч нарсага қаратилмаган, ҳеч нарсага таъсир кўрсатмайдиган ҳуқуқий муносабат бўлмайди».¹

Ҳуқуқий муносабат объектлари моддий бойликлар, номулкий шахсий неъматлар, муайян мулкӣ ёки номулкий ҳуқуқлардан иборат бўлиши мумкин.

Ижтимоий нафақалар тайинлашга оид ҳуқуқий муносабат объекти бўлиб нафақалар, бошқа ижтимоий ёрдамлар ва турли имтиёзларга нисбатан фуқароларда бўлган ҳуқуқлар саналади.

Ижтимоий нафақалар тайинлашга оид ҳуқуқий муносабат таркибининг иккинчи муҳим элементи - бу муносабатнинг субъектлари қатнашчиларидир. ҳуқуқий муносабатнинг субъектлари сифатида ҳар доим субъектив ҳуқуқлар, юридик мажбуриятларга эга бўлган жисмоний ва юридик шахслар ҳамда давлатнинг ўзи (ўз органлари ва муассасалари орқали) иштирок этади.

Шахс ҳуқуқ субъекти сифатида ҳуқуқий муносабатларда қатнаша олиши унинг ҳуқуқ субъектлилик лаёқатига эга эканлигига боғлиқ бўлади. «Ҳуқуқий субъектлилик - ҳуқуқ субъекти бўла олиш қобилиятидир. ҳуқуқ нормаси, ҳуқуқий субъектлик ва юридик факт ҳуқуқий муносабатлар вужудга келишининг шарт - шароитлари ҳисобланади».²

Ижтимоий нафақалар тайинлашга оид муносабатларда муносабат субъекти бўлиб қуйдагилар қатнашадилар:

1. фуқаролар (тегишли тайинлашга ҳолларда чет эл фуқаролари, фуқаролиги бўлмаган шахслар);
2. юридик шахслар (мулкчилик шакли, хўжалик юритиш усулидан қатъи назар);
3. юридик шахс мақомига эга бўлмаган яққа тартибдаги тадбиркорлар, дехқон хўжалигининг аъзолари;
4. давлат (ўзининг ижтимоий таъминотни амалга оширувчи, ижтимоий таъминот тизимини бошқарувчи органлари, муассасалари орқали);
5. фуқароларнинг ўзини - ўзи бошқариш органлари;

¹ Давлат ва ҳуқуқ назарияси. Т., 2000 йил, 303 Б.

² А. Саидов, У. Тожихонов Давлат ва ҳуқуқ назарияси. Т., «Адолат», 2001йил, 264 Б.

Ижтимоий нафақалар тайинлаш соҳасидаги ҳуқуқий муносабатларда қатнашувчи шахсларнинг ҳуқуқ лаёқатлари ва муомила лаёқатлари, ваколатлари, мажбуриятлари ҳамда жавобгарликлари ҳажми фуқаролик қонунларида; Устав ва низомларида ва бошқа қонунчилик актларида белгилаб қўйилади.

Ижтимоий нафақалар тайинлашга оид ҳуқуқий муносабат мазмуни ташкил этади ва у муносабатлари қатнашчиларининг ҳуқуқлари ҳамда субъектив мажбуриятларидан ташкил топади. Ижтимоий таъминотга оид ҳуқуқий муносабат мазмуни қонун ҳужжатларига кўра, унинг субъектларига берилган ҳуқуқлар ҳамда ваколатлар, юклатилган мажбуриятларга кўра белгиланади.

Ижтимоий нафақалар тайинлашга оид ҳуқуқий муносабатлари қатнашчиларининг ҳуқуқлари ва манфаатлари қонунларга «маъмурий усулда (юқори турувчи давлат ёки жамоат органи орқали) ёки суд тартибида ҳимоя қилиниши мумкин.

Ижтимоий нафақалар тайинлашга оид ҳуқуқий муносабатлар мақсадга кўра.

- а) ҳуқуқларни амалга оширишга қаратилган;
- б) ҳуқуқларни ҳимоя қилишга қаратилган;
- в) ҳуқуқларни тан олишга — белгилашга қаратилган;
- г) процессуал муносабатлар;
- д) жавобгарликка оид муносабатларга бўлинади.

Ижтимоий нафақалар тайинлашга оид ҳуқуқий муносабатларни амалга ошириш шакллари:

- меҳнат стажи ва узоқ йиллик хизмат муддатини белгилашга оид муносабатлар;
- нафақалар тайинлаш ва тўлашга оид муносабатлар;
- фуқароларга ижтимоий ёрдам кўрсатиш соҳасидаги муносабатлар;
- аҳолининг муайян табақаларига ижтимоий ва енгилликлар бериш билан боғлиқ муносабатлар;
- ижтимоий нафақалар берилишида қонунларга амал қилинишини назорат қилиш билан боғлиқ бўлган муносабатлар ва бошқа муносабатларга бўлиш мумкин.
- ижтимоий нафақалар тайинлашга оид муносабатларнинг ҳар бир турини ҳуқуқий тартибга солишга оид хусусиятлар тегишли қонун ҳужжатларида назарда тутиб қўйилган.

II боб. Бюджетдан ташқари пенсия жамғармаси маблағларидан нафақалар тайинлаш ва тўлашга оид ҳуқуқий муносабатлар.

2.1. Нафақалар тушунчаси ва уларнинг умумий таснифи.

Бозор муносабатлари қарор топиши шароитида аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш шаклларида бири - нафақалар бўлиб, улар пенсиялардан кейин, иккинчи ўринда

туради ва аҳолининг муайян ночор табақаларига аниқ йўналтирилганлиги билан ажралиб туради.

Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримов таъкидлаганидек: «қанчалик кийин бўлмасин, давлат ва жамият пенсионерлар, серфарзанд оилалар, талабалар ҳамда аҳолининг кучли ижтимоий муҳофазага муҳтож бўлган бошқа табақалари хусусида ғамхўрлик қилишни бир дақиқа бўлса ҳам унутгани йўқ»¹.

Ўзбекистонда ижтимоий қўллаб-қувватлаш, нафақалар билан таъминлаш, ижтимоий ёрдам кўрсатиш тобора аҳолининг ночор қатламларига аниқроқ йўналтирилмоқда ва бунда фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларининг аҳамияти ҳамда ваколатлари мунтазам ошириб борилмоқда.

Аҳолининг аниқ йўналтирилган ижтимоий қўллаб - қувватлашни кучайтиришга қаратилган қонунчилик фаолияти тобора кучайиб бормоқда ва ҳозирги пайтда ушбу масала ўзининг зарурий ҳуқуқий базасига, бугунги кун талабларини ўзида акс эттирувчи қонунчилик тизимига эга бўлди. Бунда айниқса, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 1996 йил 10 декабрдаги «Болали оилалар давлат томонидан қўллаб-қувватлашни янада кучайтириш тўғрисида»ги Фармони ва унинг асосида қабул қилинган ҳукумат қарорлари, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 1999 йил 13 январдаги «Аҳолини аниқ йўналтирилган ижтимоий мадад билан таъминлашда фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари ролини ошириш тўғрисида»ги ва 2002 йил 25 январдаги «Аҳолини ижтимоий ҳимояга муҳтож қатламларини аниқ йўналтирилган тарзда қўллаб - қувватлашни янада кучайтириш тўғрисида»ги Фармонлари алоҳида ўрин тутади.

Нафақа ҳуқуқий категория сифатида фуқароларга ёки оилага давлат ижтимоий суғуртаси маблағлари, давлат бюджети ҳамда бошқа махсус манбалардан пул шаклида, мунтазам равишда ёки бир марта кўрсатиладиган ижтимоий ёрдамдан иборат бўлиб, пенсиялардан фарқ қилади ва одатда ёрдамчи хусусиятга эга бўлади ҳамда фуқаро турмуш кечиришининг асосий манбаи бўлиб ҳисобланмайди. Пенсияларга хос бўлган асосий хусусиятлар - пул шаклида берилиши, қайтариб олинмаслик шарти билан ва текинга берилиши кабилар нафақаларга ҳам хосдир. Пенсиялардан фарқли ўлароқ, нафақалар вақтинчалик хусусиятга эга, турмуш даражасини таъминлашнинг қўшимча манбаи бўлиб саналади ва нафақалар тайинланишида нафақа олувчининг аввалги меҳнат фаолияти ва меҳнат стажи унчалик катта аҳамиятга эга бўлмайди.

Нафақалар ўз манбаларига кўра:

1) давлат ижтимоий суғуртаси маблағларидан (бюджетдан ташқари Пенсия жамғармаси маблағларидан) тўланадиган нафақалар;

2) давлат бюджети маблағларидан тўланадиган нафақалар;

3) бошқа манбалардан тўланадиган нафақаларга бўлинади.

Даврийлигига кўра:

1) мунтазам тарзда узоқ муддат давомида тўланадиган нафақалар;

2) бир марта тўланадиган нафақаларга бўлинади.

Нафақани олувчилар тоифасига кўра:

1) айрим фуқароларга тайинланадиган;

2) оилага тайинланадиган нафақалар мавжуд.

Булардан ташқари, нафақалар:

1) корхона ва ташкилотларнинг ходимларига тўланадиган;

2) болаларга тўланадиган;

3) ногиронларга тўланадиган;

4) ёлғиз қарияларга тўланадиган нафақаларга ва бошқа турдаги нафақаларга бўлиниши мумкин.

¹Ўзбекистон буюк келажак сари И.А.Каримов «Ўзбекистон» 1998 йил.

Нафақаларнинг турларини, уларни тайинлаш ва тўлашга оид қонунчилик қоидаларини билиш бу соҳада қонунчиликнинг таъминланиши, ижтимоий адолат қарор топтирилишида катта аҳамиятга эга.

2.2. Ижтимоий суғурта маблағларидан нафақалар тайинлаш ва тўлаш.

Давлат ижтимоий суғуртаси бўйича тайинладиган ва тўладиган нафақалар фуқароларни нафақалар билан таъминлашда етакчи ўрин тутди.

Ижтимоий таъминотнинг ушбу шакли фуқароларга Ўзбекистон Республикаси Конституциясида назарда тутилган муҳим ҳуқуқларнинг амалга оширилишини кафолатлайди (Конституциянинг 39-моддаси давлат ижтимоий суғуртаси бўйича нафақалар тайинлаш ва тўлашнинг ҳуқуқий асоси бўлиб, Ўзбекистон Республикаси Меҳнат кодекси (XVI боб, 282 -294 -моддалар). Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2000 йил 15 ноябрдаги «Ўзбекистон Республикасида пенсия таъминоти тизимларини янада такомиллаштириш чора - тадбирлари тўғрисида»ги қарори; 2001 йил 16 мартда Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигида рўйхатга олинган «Мажбурий бадаллар ва давлат ижтимоий суғуртаси бўйича ажратмаларни бюджетдан ташқари пенсия жамғармасига ҳисоблаб чиқариш ва тўлаш тартиблари тўғрисида»ги йўриқнома; Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2001 йил 24 августдаги қарори билан тасдиқланган «Юридик шахс бўлмасдан тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланувчи жисмоний шахсларнинг Меҳнат стажини ҳисобга олиш ва бюджетдан ташқари Пенсия жамғармасига бадаллар тўлаш тартиби» ҳамда «Дехқон хўжалиги аъзолари ижтимоий суғуртаси ва ижтимоий таъминоти тўғрисида»ги Низом ва ниҳоят, Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги томонидан 2002 йил 14 май куни рўйхатга олинган «Давлат ижтимоий суғуртаси бўйича нафақалар тайинлаш ва тўлаш тартиби тўғрисида»ги Низом¹ билан ва бошқа бир қатор меъёрий ҳужжатлар билан тартибга солинади.

Давлат ижтимоий суғуртаси бўйича нафақалар тайинланиши нафақа олишга талабгор фуқаронинг (ёки унинг оила аъзосини) меҳнат фаолияти билан, унинг учун иш берувчилар томонидан ёки бевосита ўзи томонидан бюджетдан ташқари Пенсия жамғармаси²га ижтимоий суғуртаси ўз вақтида, тўлиқ ва мунтазам равишда тўлаб берилганлиги билан боғлиқ қилиб қўйилган. Яъни ижтимоий суғурта бадаллари тўланмайдиган иш фаолияти билан шуғулланиш ёки суғурта бадалларини мунтазам тўланмаганлиги одатда ижтимоий суғурта бўйича нафақалар олиш ҳуқуқи пайдо бўлмаслигига сабаб бўлади, «Суғурта бадаллари тўланмаган бўлса нафақа ҳам тайинланмайди» деган тамойил амал қилади. Аммо Ўзбекистон Республикаси Меҳнат кодексининг 284 - моддаси, иккинчи қисмига кўра: «Иш берувчининг давлат ижтимоий суғуртаси учун бадал тўламаганлиги суғурта қилинган ҳодимни давлат ижтимоий суғуртаси маблағлари ҳисобидан таъминланиш ҳуқуқидан маҳрум қилмайди».

¹Меҳнат ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш вазирлигининг 2002 йил 1 апрелдаги 21-сонли буйруғи билан тасдиқланган “Давлат ижтимоий суғуртаси бўйича нафақалар тайинлаш ва тўлаш тартиби тўғрисида”ги Низом. Адлия Вазирлигининг 2002 йил 14 майда 1136-рақам билан рўйхатдан ўтган. Ўзбекистон Республикаси вазирликлари, давлат қўмиталари ва идораларининг норматив ҳужжатлар Ахборотномаси, 2002 йил, 4-5- сон.

²Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2009 йил 30 декабрдаги “Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги ҳузуридаги бюджетдан ташқари Пенсия жамғармасининг ташкилий тузилмасини шакиллантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ 1252-сонли қарори. Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2009 й., 52-сон, 563-модда.

Корхоналар, ихтиёрий тўланмаган ёки кечиктирилган суғурта бадалларини кейинчалик мажбурий тарзда ундириб олади.

Давлат ижтимоий суғуртаси бўйича нафақалар ижтимоий суғурта қилинган ходимларга, Ўзбекистон Республикаси қонунчилигида кўзда тутилган ҳолларда бошқа фуқароларга ҳам берилади. Умумий қоидага кўра ходим иш берувчи билан меҳнат муносабатларида (синов даврида ҳам) бўлган даврда унда нафақа олиш ҳуқуқи пайдо бўлса берилади. Айрим ҳолларда ишдан бўшаган ходимларга ҳам нафақа тайинланиши мумкин.

«Давлат ижтимоий суғуртаси бўйича нафақалар тайинлаш ва тўлаш тартиби тўғрисида»ги Низомнинг 1-бандига кўра, бюджетдан ташқари Пенсия жамғармаси маблағлари ҳисобидан ижтимоий суғурта бўйича қуйидаги нафақалар берилади:

- вақтинча меҳнатга қобилиятсизлик учун;
- хомиладорлик ва туғиш учун;
- бола туғилгани учун;
- қўшимча дам олиш куни учун;
- дафн этиш маросими учун.

Энди ушбу нафақаларни тайинлашнинг ўзига хос хусусиятларини батафсилроқ кўриб чиқамиз.

1). Вақтинча меҳнатга қобилиятсизлик нафақаси.

Вақтинча меҳнатга қобилиятсизлик пайтида бериладиган нафақа давлат ижтимоий суғуртаси бўйича тайинладиган нафақаларнинг асосий тури ҳисобланади.

«Вақтинча меҳнатга қобилиятсизлик» тушунчаси қонун ҳужжатларида кенг маънода талқин этилади ва касаллик ёки жароҳат олиш туфайли Меҳнат лаёқати вақтинча йўқолиб қолишдан бошқа бир қатор ҳолатларни ҳам ўз ичига олади.

«Давлат ижтимоий суғуртаси бўйича нафақалар тайинлаш ва тўлаш тартиби тўғрисида»ги Низомнинг 9- бандига кўра, қуйидаги ҳолларда вақтинча меҳнатга қобилиятсизлик нафақаси берилиши кўзда тутилган:

а) вақтинча меҳнат қобилиятини йўқотиш билан боғлиқ касалликда (шикастланишда);

б) санаторий - курортларда даволанганда;

в) касалланган оила аъзосини парваришлаш зарур бўлганда;

г) карантинда;

д) сил ёки касб касаллиги туфайли вақтинча бошқа ишга ўтказилганда;

е) меҳнат қобилиятини тиклаш ёки ясама аъзо (протез) қўйдириш учун реабилитация муассасаларига ётқизилганда.

Демак, вақтинча меҳнатга қобилиятсизлик тушунчаси анча кенг маънога эга. Вақтинча меҳнатга қобилиятсизлик нафақаси фақат белгиланган тартибда, берилган вақтинча меҳнатга лаёқатсизлик варақаси (касаллик варақаси) асосидагина тайинланиши мумкин.

«Ишлаётган фуқароларнинг ва ўқувчиларнинг вақтинча меҳнатга лаёқатсизлигини Ўзбекистон Республикаси даволаш - профилактика муассасаларида экспертизадан ўтказиш тўғрисида»ги Низом¹ Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигида 2000 йил 19 январда рўйхатга олинган бўлиб, унга асосан ногирон бўлмасада, муайян меҳнат шароитига мухтож шахслар учун тавсия этиладиган ишлар; узоқ ёки доимийга меҳнат қобилиятини йўқотган шахсларни аниқлаш ва уларни текшириш учун ТМЭКларга

¹ «Ишлаётган фуқароларнинг ва ўқувчиларнинг вақтинча меҳнатга лаёқатсизлигини Ўзбекистон Республикаси даволаш - профилактика муассасаларида экспертизадан ўтказиш тўғрисида»ги Низом. Ўзбекистон Республикаси вазирликлари, давлат қўмиталари ва идораларининг норматив ҳужжатлар Ахборотномаси, 2000 йил, 4-5- сон.

юбориш; даволаш - диагностика жараёнларини тўғри ташкил этиш, меҳнатга лаёқатсизлик сабабларини таҳлил қилиш ва уларни бартараф этиш юзасидан тавсиялар бериш каби тадбирлар амалга оширилади. Мазкур Низомда вақтинча меҳнатга қобилиятсизликни экспертизадан ўтказишга ваколатли бўлган даволаш-профилактика органлари, уларнинг ваколатлари, ҳуқуқлари ва мажбуриятлари ҳамда жавобгарликлари белгилаб берилган.

Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги томонидан 2000 йил 19 январь куни «Меҳнатга қобилиятсизлик варақалари ва маълумотномаларини бериш тартиби тўғрисида»ги йўриқнома рўйхатга олинган. Ушбу йўриқномада айтилишича, мулкчилик шакли, хўжалик мансублиги хўжалик фаолиятининг туридан қатъи назар, барча корхона, муассаса, ташкилотларда ёлланиб ишловчи, яқка тартибдаги тадбиркорлик билан шуғулланувчи, дехқон хўжаликлариди Меҳнат қилувчи барча ҳодимларнинг вақтинча Меҳнатга қобилиятсизлиги Ўзбекистон Республикаси Соғлиқни сақлаш вазирлиги томонидан тасдиқланган шакллардаги меҳнатга қобилиятсизлик варақаси, тегишли ҳолларда эса маълумотнома билан тасдиқланади.

Ишламаётган, иш ҳақи сақланмаган ҳолдаги таътилда бўлган шахслар, ҳарбий хизматчилар (эркин ёлланганлардан ташқари), аттестация қилинган Ички ишлар вазирлиги ҳодимларига вақтинча меҳнатга қобилиятсизлик варақаси берилмаслик кўзда тутилган.

Меҳнатга қобилиятсизлик нафақаси билан қуйидаги ҳолатлар тасдиқланади:

а) ҳодимнинг ўз ишидан озод этилганлиги;

б) вақтинча меҳнатга лаёқатсизлик пайтида нафақа олишга бўлган ҳуқуқи;

в) касаллик юз берганлиги факти ҳисобга олинганлиги.

Меҳнатга қобилиятсизлик нафақаси ўрнига маълумотнома берилганида унинг воситасида:

а) ҳодимнинг ишдан озод этилганлиги;

б) касаллик юз берганлиги факти ҳисобга олинганлиги тасдиқланади.

Меҳнатга қобилиятсизлик варақаси ёки бу ҳақдаги маълумотнома ваколат берилган давлат-профилактика муассасалари томонидан, истисно тариқасида ва махсус тартибга кўра нодавлат тиббиёт муассасалари томонидан берилиши мумкин бўлади. «Меҳнатга қобилиятсизлик варақаси ва маълумотномасини бериш тартиби тўғрисида»ги йўриқноманинг 8-бандига мувофиқ, меҳнатга лаёқатсизлик варақаси қуйидаги ҳолларда берилади:

а) вақтинча меҳнатга қобилиятсиз бўлиб қолган ҳолда касал бўлиб қолиш (жароҳат олиш);

б) ҳомиладорлик ва туғиш таътили бошланганда;

в) бемор оила аъзосини парваришлаши зарур бўлиб қолганида;

г) санатория - курорт (амбулатория-курорт)да даволаниш пайтида;

д) сил касаллиги ёки касб касаллиги туфайли вақтинча бошқа ишга ўтказилганда;

г) карантин юз берганида;

ж) стационар протез - ортопедия корхонасида протезлаш амалга оширилганида.

Амбулатория-поликлиника шароитида даволанганида Меҳнатга қобилиятсизлик нафақаси даволовчи врач томонидан 5 кунгача муадатга берилиши мумкин. 5 кун ўтгач, ҳар сафар 10 кунгача муддатга даволовчи врач томонидан бўлим бошлиғи билан биргаликда, бўлим бошлиғи бўлмаганида эса врачлар маслаҳат комиссияси (ВКК) раиси билан биргаликда бемор соғайгунига қадар ёки у тиббий Меҳнат эксперт комиссиясига юборилгунига қадар узайтирилиши мумкин.

Узоқ вақт касал бўлган шахслар меҳнатга қобилиятсизлик бошланган кундан бошлаб узоғи билан 3 ой ичида (бир ҳил касаллик билан 12 ой давомида жами бўлиб 4 ой меҳнатга қобилиятсиз бўлиб қолганда) ТМЭЖга жўнатилишлари лозим.

Алкоголли ичимлик истеъмол қилиши оқибатида касал бўлган ёки жароҳат олган шахсларга меҳнатга қобилиятсизлик варақаси ўрнига маълумотнома берилади. Вақтинча меҳнатга қобилиятсизлик варақасини расмийлаштириш, уни бериш тартиблари, шартлари юқорида айтиб ўтилган йўриқномада белгилаб қўйилган. Ўзбекистон Республикаси бюджетдан ташқари Пенсия жамғармаси¹ меҳнат қобилиятини йўқотганлик варақаси расмийлаштирилишининг тўғри юритилиши, унинг юзасидан молия операцияларининг амалга оширилиши, ушбу варақаларнинг ҳисобга олиниши, улар юзасидан ҳисоботлар тўғрилиги устидан назорат олиб боради.

Вақтинча меҳнатга лаёқатсизлик варақаси йўқолган ҳолларда, нафақа, унинг ўрнига такрорий берилган вақтинча Меҳнатга лаёқатсизлик варақаси (дубликат) асосида берилади. Вақтинча Меҳнатга қобилиятсизлик бўйича нафақа меҳнат қобилияти йўқолган биринчи кундан то у тиклангунга қадар ёки тиббий - меҳнат экспертиза комиссияси (ТМЭЖ) томонидан ногиронлик белгилангунга қадар, ҳатто бу даврда ходим билан меҳнат шартномаси бекор қилинган ҳолларда ҳам берилади. Олий, ўрта махсус, касб-ҳунар таълим муассасаларини, магистратура, аспирантура, клиник ординатура, докторантурани тамомлаган ва белгиланган тартибда ишга юборилган шахсларга нафақа улар ишга чиқиши лозим бўлган кундан бошлаб берилади.

Иш ҳақи, суткалик ва кўчиш бўйича харажатларни олиш ҳуқуқига эга бўлган ходимга иш жойига бораётган даврда бошланган меҳнатга қобилиятсизлик кунлари учун нафақа тўланади. Ходимнинг меҳнатга қобилиятсизлик кунлари йиллик (асосий ва қўшимча) таътил даврига тўғри келган ҳолларда, вақтинча меҳнатга лаёқатсизлик варақасида кўрсатилган барча кунлар учун нафақа тўланади.

Санаторий - курортда даволанишда, агар асосий ва қўшимча таътил ходимнинг санаторийда даволаниши учун етарли бўлмаса, нафақа берилади. Бундай ҳолда санаторий - курортда даволанишнинг барча даври учун (йўлланма, даволаниш муддати) санаторийга бориш - келиш вақтини қўшиб, аммо ходимнинг йиллик таътилини чиқариб ташлаган ҳолда нафақа берилади. Асосий ва қўшимча таътилдан санаторийга боришдан олдин фойдаланган бўлса ҳам нафақа уни чиқариб ташлаган ҳолда берилади. Бунда иш берувчи таътилнинг етмайдиган вақти учун ходим билан келишиб, унга иш ҳақи сақланмаган таътил беради.

Иккинчи жаҳон уруши ногиронларига, байналмилал жангчиларга, Чернобиль АЭС фалокати оқибатларини тутатишда қатнашган шахсларга, шунингдек, санаторийга даволанишни давом эттириш учун даволаш муассасаларидан ўткир миокард инфаркти билан касалланган, жарроҳлик услуги билан юракнинг аортакоронар шунтровкаси ва аневризмлари, ошқозоннинг ярали касаллиги, ўн икки бармоқ ичак касаллигидан даволанган ва ўт пуфагини олиб ташлашдан кейин бевосита юборилган ходимларга, шунингдек, сил касаллиги билан оғриганларга нафақа санаторийда бўлган барча вақт учун берилади.

Ўн олти ёшгача бўлган ногирон болани тарбиялаётган ота - оналардан бирига (хомийга ёки васийга), ногирон боланинг санаторийда даволанган барча даври учун (санаторийга бориб-келиш вақтини ҳисобга олиб) унга яқка тартибда парвариш зарурлиги тўғрисидаги тиббий хулоса мавжуд бўлганда нафақа берилади. Уч ёшгача бўлган болани

¹Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2009 йил 30 декабрдаги “Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги ҳузуридаги бюджетдан ташқари Пенсия жамғармасининг ташкилий тузилмасини шакиллантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ 1252-сонли қарори. Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2009 й., 52-сон, 563-модда.

ёки 16 ёшгача бўлган ногирон болани парваришlashда банд бўлган она касал бўлиб, болани парваришlashга қурби етмай қолган холларда, парвариш билан банд бўлган ишлаётган бошқа оила аъзолари ёки қариндошларига (меҳнатга лаёқатсизлик варақасига асосан) нафақа берилади.

Оиланинг касал бўлган аъзосига қараш бўйича вақтинча Меҳнатга лаёқатсизлик варақаси бемор бировнинг парваришига мухтож бўлган, лекин 7 календарь кунидан ошмаган давр учун берилади. Ўн тўрт ёшга етмаган бемор болага қараш учун вақтинча меҳнатга лаёқатсизлик варақаси болага парвариш керак бўлган, аммо 14 календарь кунидан ошмаган давр учун берилади. Агарда ҳодим карантин вақтида санитария - эпидемиология хизмати органлари томонидан атрофидаги шахслар орқали юқумли касалликка чалиниш хавфининг олдини олиш мақсадида ишдан четлатилган бўлса.

Мавсумий ва вақтинчалик ишларда банд бўлган ходимларга меҳнатда майибланиш ёки касб касаллиги оқибатида вақтинча меҳнатга қобилиятсизлик, хомилдорлик ва туғиш бўйича нафақа умумий асосларда, бошқа сабаблар оқибатидаги вақтинча меҳнатга қобилиятсизлик бўйича нафақа мавсумий ёки вақтинчалик иш тўғрисида тузилган меҳнат шартномасида кўрсатилган иш кунлари доирасида тўланади. Ишлаётган ногиронларга вақтинча меҳнатга қобилиятсизлик бўйича нафақа меҳнатда майибланиш ходисалари ёки касб касаллигидан ташқари, кетма-кет икки ойдан ва календарь йилда уч ойдан ошмаган муддатга берилади.

Ишлаётган иккинчи жаҳон урушининг ногиронларига ва имтиёзлари жихатдан уларга тенглаштирилган бошқа ногиронларга, Чернобиль АЭСдаги фалокат ёки унинг оқибатларини бартараф этиш бўйича ишларни бажариш билан боғлиқ сабабларга кўра ногирон бўлган шахсларга вақтинча меҳнатга қобилиятсизлик нафақаси (меҳнатда майибланиш ходисалари ёки касб касаллигидан ташқари) кетма-кет тўрт ойгача ёки календарь йилда беш ойгача берилади. Агар ишловчи ногироннинг вақтинчалик меҳнатга қобилиятсизлиги меҳнатда майибланиш ёки касб касаллиги туфайли юз берса, нафақа у тўла соғайгунга ёки меҳнатда майибланиш ёхуд касб касаллиги билан боғлиқ ногиронлик гуруҳи қайта кўриб чиқилгунга қадар тўланади. Сил касаллиги оқибатида вақтинча меҳнатга қобилиятсизлик бўйича нафақа шахс тўла соғайгунга қадар, лекин кўпи билан 10 ойга берилади. Ходим сил касаллиги билан қайта касалланганда ёки сил касаллиги оқибатида ногирон деб топилганда нафақа кўпи билан 6 ойга берилади.

Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги томонидан 2002 йил 14 майда рўйхатга олинган «Давлат ижтимоий суғуртаси бўйича нафақаларни тайинлаш ва тўлаш тартиби тўғрисида»¹ги Низом¹га кўра, вақтинча меҳнатга қобилиятсизлик қуйидаги даврларга тўғри келганда нафақа тўланмайди:

- иш ҳақи сақланмаган таътил;
- болани парваришlash бўйича таътил;
- иш вақтинча тўхтатилган;
- ходим ишдан (лавозимдан) четлаштирилиб, иш ҳақи тўлаш тўхтатиб қўйилганлиги сабабли ишламаган;
- ҳарбий ўқув ёки текширув йиғини;
- ишлаб чиқаришдан ажралмаган ҳолда ўқув юртларида таҳсил олиш муносабати билан берилган қўшимча таътил даврларида.

¹Меҳнат ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш вазирлигининг 2002 йил 1 апрелдаги 21-сонли буйруғи билан тасдиқланган “Давлат ижтимоий суғуртаси бўйича нафақалар тайинлаш ва тўлаш тартиби тўғрисида”ги Низом. Адлия Вазирлигининг 2002 йил 14 майда 1136-рақам билан рўйхатдан ўтган. Ўзбекистон Республикаси вазирликлари, давлат қўмиталари ва идораларининг норматив ҳужжатлар Ахборотномаси, 2002 йил, 4-5- сон.

Ушбу даврларда бошланиб, давом этаётган меҳнатга қобилиятсизлик нафақаси ходим ишга чиқиши (лавозимга тикланиши) лозим бўлган кундан бошлаб берилади. Вақтинча меҳнатга қобилиятсизлик нафақаси қуйидаги ҳолларда берилмайди:

- ишдан ёки бошқа вазифалардан бўйин товлаш мақсадида ўз саломатлигига атайлаб зиён етказган ёхуд ўзини касалликка солганда;

- гиёҳвандлик ёки мастлик билан боғлиқ ҳаракатлар оқибатида, шунингдек, спиртли ва гиёҳвандлик моддаларини истеъмол қилиш натижасида касалликка чалинганда (жароҳатланганда);

- жиноят содир қилиш вақтида жароҳатланганда;

- суд қарори асосида мажбурий даволанишга юборилганда (рухий касаллардан ташқари);

- ҳибсда бўлган даврда;

- суд-тиббий экспертизасининг кўригидан ўтиш даврида.

Вақтинча меҳнатга қобилиятсизлик бошланишидан олдин узрсиз сабабларга кўра ишга келмаган, улар учун шифокор белгилаган тартибни бузган ёки узрсиз сабабларга кўра белгиланган муддатда шифокор кўригига ёки Тиббий меҳнат экспертиза комиссиясига (ТМЭК) келмаган ходимлар қонидани бузиш рўй берган кундан бошлаб корхонанинг Ижтимоий суғурта бўйича комиссияси белгилайдиган муддатга нафақадан маҳрум қилинадилар.

Юридик шахс бўлмасдан тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланувчи шахслар ҳамда деҳқон хўжалиги аъзолари, Молия вазирлиги ҳузуридаги бюджетдан ташқари Пенсия жамғармасига суғурта бадалларини тўламаган, шифокор белгилаган тартибни бузган ёки узрсиз сабабларга кўра белгиланган муддатда шифокор кўригига ёки ТМЭКга келмаган ҳолларда, бузиш содир бўлган кундан бошлаб ижтимоий таъминот бўлими томонидан белгиланган муддатга нафақадан маҳрум қилинадилар.

Вақтинча меҳнатга қобилиятсизлик нафақаси иш стажининг давомийлигидан қатъи назар, иш ҳақининг 100 фоизи миқдорида қуйидагиларга тўланади:

- ишлаётган иккинчи жаҳон уруши қатнашчиларига;

- байналмилал жангчиларга ва уларга тенглаштирилган бошқа шахсларга;

- қарамоғида 16 ёшга (ўқувчилар 18 ёшга) етмаган уч ёки ундан ортиқ болалари бўлган ходимларга;

- Чернобиль АЭСдаги авария оқибатларини тугатишда қатнашган ходимларга;

- Чернобиль АЭСдаги авария натижасида радиоактив ифлосланиш зонасидан эвакуация қилинган ва кўчирилган, қон хосил қилувчи органлар касалликлари (ўткир лейкоз), қалқонсимон без (аденома, рак) ва хавфли ўсмалар билан боғлиқ касалликларга чалинган ходимларга;

- меҳнатда майибланиш ва касб касаллиги натижасида вақтинча меҳнатга қобилиятсиз бўлган ходимларга.

Ижтимоий аҳамиятга эга бўлган касалликлар (сил касаллиги, онкология касалликлари, янгидан пайдо бўладиган хатарли ўсимталар, жинсий йўл билан ўтадиган касалликлар, СПИД, мохов (лепра) касаллиги, рухий касалликлар) бўйича ҳисобда турган ходимларга улар томонидан давлат ижтимоий суғурта бадали тўлаган даврининг (умумий иш стажининг) давомийлигига боғлиқ равишда вақтинча меҳнатга қобилиятсизлик нафақаси қуйидаги миқдорларда тўланади:

а) умумий иш стажи 8 йил ва ундан ортиқ бўлган ходимларга энг кам ойлик иш ҳақининг 100 фоизи миқдорида;

б) умумий иш стажи 5 йилдан юқори бўлган бўлган ходимларга - иш ҳақининг 80 фоизи миқдорида;

в) умумий иш стажи 5 йилгача бўлган ходимларга - иш ҳақининг 60 фоизи миқдорида.

Қонун ҳужжатларида кўзда тутилган ҳодимлардан ташқари қолган ҳодимларга вақтинча меҳнатга қобилиятсизлик бўйича нафақа қуйидаги миқдорларда тўланади:

а) умумий иш стажи 8 йил ва ундан ортиқ бўлган ҳодимларга ҳамда 21 ёшга етмаган чин (сағир) етимларга - иш ҳақининг 80 фоизи миқдорида;

б) умумий иш стажи 8 йилгача бўлган ҳодимларга - иш ҳақининг 60 фоизи миқдорида.

Тегишли ҳолларда тайинланган вақтинча меҳнатга қобилиятсизлик бўйича нафақа қуйидаги миқдорларда тўланади:

а) Ўзбекистон Республикаси қуролли кучлари сафидаги муддатли хизматдан бўшатиладиган сўнг бир ой ичида касал бўлиб қолган собиқ харбий хизматчиларга - республикада белгиланган энг кам иш ҳақи миқдорида;

б) бошқа ҳолларда - иш ҳақининг 60 фоизи миқдорида.

Вақтинча меҳнатга қобилиятсизлик бўйича нафақа барча ҳолларда белгиланган энг кам иш ҳақидан кам бўлмаслиги ва нафақа ҳисоблаб чиқарилган иш ҳақидан юқори бўлмаслиги лозим. Нафақа миқдори вақтинча меҳнатга қобилиятсизлик бошланган кунгача, Меҳнат дафтарчаси ёки унинг ўрнига берилган бошқа ҳужжат, шунингдек, ижтимоий таъминот бўлимлари томонидан берилган маълумотнома асосида ҳисобланган умумий иш стажига мувофиқ аниқланади.

2). Ҳомиладорлик ва туғиш нафақаси.

Ишлаётган аёлларга 70 календарь кундан иборат ҳомиладорлик таътили ва бола туғилгач, 56 календарь кун (эгизак бола туғилса ёки туғиш оғир кечган ҳолларда 70 календарь кун) миқдорида ҳомиладорлик ва туғиш таътили берилади. Ушбу таътил даврида аёлнинг иш жойи (лавозими) сақланиб қолинади ҳамда уларга ушбу давр учун давлат ижтимоий суғуртаси маблағлари ҳисобидан нафақа берилади.

«Давлат ижтимоий суғурта бўйича нафақалар тайинлаш ва тўлаш тартиби тўғрисида»ги Низом¹га мувофиқ ҳомиладорлик ва туғиш бўйича нафақани тайинлаш ва тўлаш учун белгиланган тартибда берилган меҳнатга лаёқатсизлик варақаси асос бўлади. Ҳомиладорлик ва туғиш бўйича берилган вақтинча меҳнатга лаёқатсизлик варақаси йўқолган ҳолларда нафақа унинг ўрнига такрорий берилган вақтинча меҳнатга лаёқатсизлик варақаси (дубликат) асосида берилади.

Ҳомиладорлик ва туғиш бўйича нафақа (шу жумладан, хомила тушган ҳолларда) вақтинча меҳнатга лаёқатсизлик варақасида кўрсатилган барча давр учун тўланади. Ходим ишдан бўшатилишининг нотўғрилиги ҳақида низо кетаётган даврда ҳомиладорлик ва туғиш бўйича таътил берилганда, нафақа у ишга қайта тикланган тақдирда берилади. Бунда ҳомиладорлик ва туғиш бўйича нафақани аёлни ишга қайта тиклаш тўғрисида қарор чиққандан сўнг, нафақа тўланмаган барча меҳнатга қобилиятсиз кунлар учун тўланади.

Олий, ўрта махсус, касб-ҳунар таълим муассасаларини, магистратура, аспирантура, клиник ординатура, докторантурани тамомлаган ва белгиланган тартибда ишга юборилган аёлларга ишни бошлашга қадар ҳомиладорлик ва туғиш бўйича берилган Меҳнатга лаёқатсизлик варақаси асосида нафақа аёл ишга келиши лозим бўлган кундан бошлаб берилади. Ишни вақтинчалик тўхтатиш ёки ишлаб чиқаришдан ажралмаган ҳолда ўқув юртларида таҳил олиш муносабати билан берилган қўшимча таътил даврида ҳомиладорлик ва туғиш бўйича таътил берилган ҳолда, нафақа кўрсатилган давр тугагандан кейин аёл чиқиши лозим бўлган кундан бошлаб берилади. Ходим йиллик

¹ Меҳнат ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш вазирлигининг 2002 йил 1 апрелдаги 21-сонли буйруғи билан тасдиқланган “Давлат ижтимоий суғуртаси бўйича нафақалар тайинлаш ва тўлаш тартиби тўғрисида”ги Низом. Адлия Вазирлигининг 2002 йил 14 майда 1136-рақам билан рўйхатдан ўтган. Ўзбекистон Республикаси вазирликлари, давлат қўмиталари ва идораларининг норматив ҳужжатлар Ахборотномаси, 2002 йил, 4-5- сон.

(асосий ва кўшимча) таътилда ва болани парваришlash учун таътилда бўлган вақтда хомиладорлик ва туғиш бўйича таътил берилганда, нафақа хомиладорлик ва туғиш бўйича таътилниги вақтинча меҳнатга лаёқатсизлик варақасида кўрсатилган барча кунлари учун берилади.

Болани парваришlash бўйича таътил даври учун нафақа таъриф ставкасидан (лавозим маошидан) ва таътил бошланишидан олдинги 12 ой мобайнида олинган мукофотларнинг ўртача ойлик суммасидан ҳисоблаб чиқарилади. Бунда вақтинча меҳнатга лаёқатсизлик варақаси очилган кунига бўлган таъриф ставкаси жойларда белгиланган туман коэффиценти ва устамаларни ҳисобга олган ҳолда олинади.

Иш ҳақи тўлаш тўхтатилиб, ишдан (лавозимдан) четлаштириш оқибатида аёл ишламаган даврда хомиладорлик ва туғиш бўйича таътил учун меҳнатга лаёқатсизлик варақаси берилган ҳолда нафақа тўланмайди. Агар хомиладорлик ва туғиш бўйича таътил ишга қўйилгандан кейин ҳам давом этадиган бўлса, нафақа у ишга чиқиши лозим бўлган кундан бошлаб берилади.

Хомиладорлик ва туғиш бўйича нафақа иш ҳақининг 100 фоизи миқдорида берилади.

3). Бола туғилганда бериладиган нафақа (суюнчи пули).

«Давлат ижтимоий суғурта бўйича нафақаларни тайинлаш ва тўлаш тартиби тўғрисида»ги Низом¹га кўра, бола туғилганда бериладиган бир марталик нафақа Ўзбекистон Республикаси ҳудудида белгиланган энг кам ойлик иш ҳақининг икки баравари миқдорида берилади.

Иш ҳақига коэффицент қўлланиладиган туманларда нафақа ушбу коэффицентларни ҳисобга олган ҳолда белгиланади. Ишлаётган аёлларга ҳамда ишлаб чиқаришдан ажралган ҳолда олий, ўрта махсус, касб-ҳунар таълим муассасаларида, магистратура, аспирантура, клиник ординатура, докторантурада тахсил олаётган аёлларга бола тутилганда бериладиган бир марталик нафақа тегишлича иш ёки ўқиш жойидан тўланади.

Боланинг онаси ишламайдиган ва ўқимайдиган ҳолларда нафақа боланинг ишлайдиган ёки ишлаб чиқаришдан ажралган ҳолда ўқийдиган отаси ёки ота - она ўрнини босувчи шахсларга тўланади. Ишламайдиган ва ўқимайдиган ота - оналарга бола туғилганда нафақа ижтимоий таъминот бўлимлари томонидан тайинланади ва тўланади. Фарзандликка олинган болаларга бола туғилганда бериладиган бир марталик нафақа умумий асосларда берилади. Агар аёл хомиладорлик бўйича таътил даврида ишдан бўшаб, шу давр мобайнида хомиладорлик ва туғиш бўйича нафақа олган бўлса, бир марталик нафақа умумий асосларда берилади. Бола ўлик туғилган ҳолларда нафақа тўланмайди.

4). Қўшимча дам олиш кuni учун нафақа.

Ўзбекистон Республикаси Меҳнат кодексининг 230 - моддаси²га кўра:

«Ногирон боласини тарбиялаётган ота-онанинг бирига (васийга, хомийга) бола ўн олти ёшга тўлгунга қадар давлат ижтимоий суғуртаси маблағлари ҳисобидан бир кунлик иш ҳақи миқдорида ҳақ тўланган ҳолда ойига қўшимча бир дам олиш кuni берилади».

5). Дафн этиш маросими учун бериладиган нафақа.

¹ Меҳнат ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш вазирлигининг 2002 йил 1 апрелдаги 21-сонли буйруғи билан тасдиқланган “Давлат ижтимоий суғуртаси бўйича нафақалар тайинлаш ва тўлаш тартиби тўғрисида”ги Низом. Адлия Вазирлигининг 2002 йил 14 майда 1136-рақам билан рўйхатдан ўтган. Ўзбекистон Республикаси вазирликлари, давлат кўмиталари ва идораларининг норматив ҳужжатлар Ахборотномаси, 2002 йил, 4-5- сон.

² Ўзбекистон Республикасининг Меҳнат Кодекси 03.09. 1995 йил. Манба: [www .Lex. Uz](http://www.lex.uz).

Ўзбекистон Республикаси Меҳнат кодексининг 288 - моддаси¹га мувофиқ: «Суғурта қилинган ҳодим ёки унинг оила аъзоси вафот этганда қонун ҳужжатларида белгиланган миқдорда ва тартибда дафн этиш маросими учун нафақа тўланади».

«Давлат ижтимоий суғуртаси бўйича нафақаларни тайинлаш ва тўлаш тартиби тўғрисида»ги Низомга кўра, дафн этиш маросими учун нафақа ҳодим ёки унинг қарамоғида бўлган қуйидаги оила аъзолари вафот этганда берилади:

а) турмуш ўртоғи;

б) 18 ёшга тўлмаган ёки вақтинча Меҳнатга қобилиятсиз (ёшидан қатъи назар) болалари, ака-укалари ва опа - сингиллари;

в) ота - онаси;

г) бобоси ёки бувиси.

Яшаш учун мустақил маблағ манбаига эга бўлган (иш ҳақи, пенсия, стипендия олувчи, ширкат хўжалигининг Меҳнатга қобилиятли аъзолари ҳисобланувчи ва хоказо) оила аъзолари қарамоғида турган деб ҳисобланмайди.

Ҳодим вафот этганда дафн этиш маросими учун нафақа унинг оила аъзоларига ёки дафн ўтказишни ўз зиммасига олган шахсларга берилади. Оиланинг вафот этган аъзосини дафн этиш маросими учун нафақа ишловчи ҳодимга берилади. Аёлнинг ҳомиласи тушган ҳолларда дафн этиш маросими учун нафақа берилмайди.

Дафн этиш маросими учун нафақа энг кам ойлик иш ҳақининг уч баравари миқдоридан берилади. Ишламайдиган пенсионер вафот этган тақдирда дафн этиш маросими учун нафақа унинг оиласига ёки пенсионернинг дафн маросимини ўтказган шахсга икки ойлик пенсия миқдоридан, лекин энг кам ойлик иш ҳақининг икки хиссасидан кам бўлмаган миқдорда ижтимоий таъминот бўлими томонидан тўланади. Иш ҳақи раён коэффициенти белгиланган жойларда дафн этиш маросими учун нафақа миқдори ишлаб чиқариш билан боғлиқ бўлмаган тармоқлар учун бериладиган туман коэффициентини ҳисобга олган ҳолда аниқланади.

Муддатли ҳарбий хизматга чақирилган ҳодим ёки унинг оила аъзоси вафот этган тақдирда дафн этиш маросими учун нафақа, агар унга сўнгги иш ҳақи тўланган кундан бир ойдан кўп вақт ўтмаган бўлса берилади. Олий, ўрта махсус, касб-ҳунар таълим муассасаларида, магистратурада, аспирантурада, клиник ординатурада, докторантурада тахсил олаётган шахслар, шунингдек, уларнинг оила аъзолари вафот этган тақдирда, дафн этиш маросими учун нафақа умумий асосларда тўланади.

Мақтаблар, курсларнинг (кадрлар малакасини ошириш, қайта тайёрлаш ва тайёрлаш бўйича), шунингдек, малака ошириш институтлари ўқувчилари ва тингловчилари ёки уларнинг оила аъзолари вафот этганда, агар улар курсларга, мактабларга, институтларга қорхона томонидан юборилган бўлсалар ва уларнинг ўқиш давридаги иш ҳақи тўла ёки қисман сақланиб қолган бўлса, дафн этиш маросими учун нафақа умумий асосларда берилади.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2002 йил 1 майдаги қарори билан «Кексалар ва Меҳнатга яроқсиз фуқаролар, ногирон болалар ва болалиқдан ногиронларнинг дафн маросими учун бир йўла бериладиган нафақалар тайинлаш ва тўлаш тартиби тўғрисида»ги низом тасдиқланди. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2011 йил 7 апрелдаги 107-сонли қарори билан тасдиқланган “Болалиқдан ногиронларга нафақа тайинлаш ва тўлаш тартиби тўғрисида”ги ва “Пенсия тайинлаш учун зарур иш стажига эга бўлмаган қарияларга ва меҳнатга лаёқатсиз фуқароларга нафақа тайинлаш ва тўлаш тартиби тўғрисида”ги Низомлар²га кўра, ҳаёт чоғида нафақа

¹Ўзбекистон Республикасининг Меҳнат Кодекси 03.09.1995 йил. Манба: [www .Lex. Uz](http://www.lex.uz).

²Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2011 йил 7 апрелдаги 107-сонли қарори билан тасдиқланган “Болалиқдан ногиронларга нафақа тайинлаш ва тўлаш тартиби тўғрисида”ги ва “Пенсия тайинлаш учун зарур иш стажига эга бўлмаган қарияларга ва меҳнатга лаёқатсиз фуқароларга нафақа

олган ёлғиз кексалар, меҳнатга лаёқатсиз фуқаролар, ногирон болалар ва болаликдан ногирон шахслар вафот этганларида, уларнинг оила аъзоларига ёки уларни дафн этишни амалга оширган шахсларга белгиланган энг кам ойлик иш ҳақининг уч баробари миқдорда дафн қилиш нафақаси берилади. Нафақа Молия вазирлиги ҳузуридаги бюджетдан ташқари Пенсия жамғармасининг маблағлари ҳисобидан берилади.

Бир йўла бериладиган нафақани олиш учун марҳумнинг оила аъзолари ёки бошқа шахслар марҳум вафотидан бошлаб 6 ой ичида вафот этган шахс нафақа олувчи сифатида ҳисобда турган туман (шаҳар) ижтимоий таъминот бўлимига мурожаат қилишлари лозим.

Бундай нафақани олишлик учун:

а) вафот этганлик ҳақидаги маълумотнома (асл нусхаси);

б) дафн этиш аризачи томонидан амалга оширилгани ҳақида фуқаролар йиғини маълумотномаси тақдим этилади.

Бир йўла бериладиган дафн қилиш нафақаси бериш ҳақидаги аризани ижтимоий таъминот органлари томонидан кўриб чиқиш тартиблари, муддатлари, аризани рад этиш асослари, ижтимоий таъминот бўлимининг аризани рад этиш тўғрисидаги қарори устидан шикоят бериш тартиби қонун ҳужжатларида белгиланган. дафн қилиш нафақасидан солиқ олинмайди.

Ижтимоий суғуртаси бўйича нафақаларни тайинлаш ва тўлаш тартиби бу ҳақдаги низомда белгилаб қўйилган бўлиб, унга кўра:

Нафақалар ходимнинг асосий иш жойидан корхонанинг Ижтимоий суғурта бўйича комиссияси ёки шу иш учун вакил қилинган комиссия аъзоси томонидан тайинланади. Комиссия таркиби, аъзолари сони ва раиси корхона раҳбарининг буйруғи ёки бошқарувининг қарори билан тасдиқланади. Комиссия меҳнатда майибланганларга, касб касаллигига чалинганларга нафақа тайинлаш, нафақа тўлашни рад этиш, нафақадан (тўлиқ ёки қисман) маҳрум этиш ва нафақа олиш ҳуқуқи юзасидан келиб чиққан низоларни, вақтинча меҳнатга лаёқатсизлик варақаси ва бошқа ҳужжатларга шг асосли равишда ва тўғри берилганлигини кўриб чиқиш ҳуқуқига эга. қолган барча ҳолларда нафақаларни комиссиянинг шу ишга вакил қилинган аъзоси тайинлайди.

Комиссиялар бўлмаган корхоналарда нафақалар, иш берувчи томонидан ишга буйруқ билан вакил қилинган шахс томонидан тайинланади. Юридик шахс бўлмасдан тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланувчи шахслар, деҳқон хўжалиги аъзоларига, шунингдек айрим фуқароларникида шартнома асосида ишлаётганларга нафақалар Молия вазирлиги ҳузуридаги бюджетдан ташқари Пенсия жамғармаси¹нинг маблағлари ҳисобидан тўланади.

Ўқувчи, талаба ва аспирантларга нафақалар мазкур Низомнинг 80-91 бандларига биноан ўқиш жойларида тайинланади ва тўланади, қуролли кучлар сафидан озод этилгандан кейин вақтинча меҳнатга қобилиятсиз бўлиб қолган собиқ ҳарбий хизматчиларга нафақа мазкур Низомнинг 5-бандига биноан, туман (шаҳар) ижтимоий таъминот бўлимлари томонидан тайинланади.

Ходимлар вақтинча меҳнатга қобилиятсизлик муддати тугаганидан сўнг чиқишининг биринчи кундаёқ корхонага вақтинча меҳнатга лаёқатсизлик варақасини тақдим этадилар. Меҳнатга қобилиятсизлик давом этаётган ҳолларда, навбатдаги иш ҳақи берилиши вақти келганда топширилиши мумкин. Корхонада вақтинча меҳнатга лаёқатсизлик варақасининг «табелчи томонидан ва кадрлар бўлими томонидан

тайинлаш ва тўлаш тартиби тўғрисида”ги Низомлар. Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2011 йил, 14-сон, 15-модда.

¹Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2009 йил 30 декабрдаги “Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги ҳузуридаги бюджетдан ташқари Пенсия жамғармасининг ташкилий тузилмасини шакиллантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ 1252-сонли қарори. Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2009 й., 52-сон, 563-модда.

тўлдирилади» деган бўлимларига зарур маълумотлар ёзилади ва вақтинча Меҳнатга лаёқатсизлик варақаси (бемор ҳақидаги маълумотлар ёзиб, имзо қўйилади) Ижтимоий суғурта комиссиясига топширилади. Меҳнатда майибланиш туфайли вақтинча меҳнатга қобилиятсизлик бошланганда нафақа ишлаб чиқаришда бахтсиз ходиса содир бўлганлик ҳақидаги (Н-1 шаклда) далолатнома асосида тайинланади. Агар бахтсиз ходиса бошқа шароитларда рўй берса (уйда ишга бориш ёки ишдан қайтишда, давлат ёки жамоатчилик бурчини бажараётган пайтда), нафақа рўй берган бахтсизлик сабаблари иш берувчи томонидан ўрганиб чиқилгандан кейингина тайинланади.

Нафақа олиш ҳуқуқи ижтимоий суғурта бўйича комиссия ёки вакил қилинган комиссия аъзоси ҳар бири вақтинча меҳнатга лаёқатсизлик варақаси бўйича тўлов амалга оширилиши лозим бўлган кунлар сонини ва иш ҳақиға нисбатан белгиланадиган нафақа фоизи миқдорини белгилайди. Нафақа фоизи миқдори нафақа белгилаш баённомасида ва комиссия раиси ёки вакил қилинган комиссия аъзосининг имзоси қўйилган вақтинча Меҳнатга лаёқатсизлик варақасида қайд қилинади. Меҳнатда майибланиш туфайли вақтинча меҳнатга қобилиятсизлик бўйича нафақа комиссия томонидан (жароҳатланган ходимнинг аҳволи комиссия мажлисиға келишға имкон берган тақдирда унинг иштирокида) тайинланади. Нафақадан маҳрум этиш, нафақадан тўлиқ ёки қисман рад этиш масаласи нафақа олувчининг иштирокида кўриб чиқилади.

Ходим вақтинча меҳнатга лаёқатсизлик варақаси бўйича нафақа олиш ҳуқуқиға эға бўлмаган тақдирда, комиссия нафақа бермаслик тўғрисида қарор чиқаради ва рад этиш сабабларини вақтинча Меҳнатга лаёқатсизлик варақасиға қайд этади. Нафақа тайинлангандан сўнг комиссия ёки вакил қилинган комиссия аъзоси корхонанинг ҳисоб - китоб бўлимиға нафақа чиқариш ва тўлаш учун белгиланган тартибда расмийлаштирилган вақтинча Меҳнатга лаёқатсизлик варақасини топширади. Тўланадиган ва тўланмайдиган вақтинча Меҳнатга лаёқатсизлик варақалари, шунингдек, нафақа олиш учун тақдим этилган барча бошқа ҳужжатлар корхона бухгалтериясида пуллик ҳужжатларға тенг ҳолда, барча ҳаражат ҳужжатларидан алоҳида ҳолда сақланади.

Ҳомиладорлик ва тутиш нафақаси туғишдан олдин амалда фойдаланилган кунларнинг сонидан қатъи назар, таътилнинг тўлиқ даври учун бир йўла тўланади. Бола туғилганда бир йўла тўланадиган нафақани олиш учун ота ёки она комиссияға Фуқаролик ҳолати далолатномаларини ёзиш (ФХДЁ) бўлими томонидан берилган боланинг туғилганлик ҳақидаги маълумотномасини топшириши лозим. Берилган ҳужжатлар асосида вакиллик қилувчи комиссия аъзоси нафақа олиш ҳуқуқини белгилайди ва белгиланган миқдорда уни тайинлаш тўғрисида қарор чиқаради ва тайинлаш баённомасиға ёзади. Шундан сўнг ҳужжатлар корхонанинг ҳисоб-китоб қилиш бўлимиға топширилади. Бола туғилганлиги ҳақидаги маълумотнома йўқотилган тақдирда бир йўла тўланадиган нафақа ФХДЁ бўлимлари томонидан берилган бола туғилганлиги ҳақидаги такрорий маълумотноманинг ҳамда отанинг иш жойидан (ўқиш жойидан) нафақа олмаганлиги ҳақидаги маълумотнома топширилганидан сўнг берилади.

Ходимнинг вафоти туфайли уни дафн этиш маросимини ўтказиш нафақасини олиш учун ижтимоий суғурта комиссиясига ФХДЁ бўлими томонидан берилган вафот этганлик тўғрисидаги маълумотнома топширилади. Оила аъзоси вафот этганда эса вафот этганлиги ҳақидаги маълумотномадан ташқари уй -жойдан фойдаланиш идораси (бинодан фойдаланиш дирекцияси, маҳаллий ўзини ўзи бошқариш органлари) томонидан вафот этган шахснинг ходим билан қариндошлик алоқалари борлиги ва у ходимнинг қарамоғида бўлганлиги тўғрисида маълумотнома ҳам топширилиши лозим. Топширилган ҳужжатлар асосида вакил қилинган комиссия аъзоси нафақа олиш ҳуқуқини, унинг миқдорини белгилайди ва нафақа тайинлаш ҳақида қарор чиқаради ва нафақа тайинлаш баённомасиға ёзиб қўяди.

Юридик шахс бўлмасдан тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланувчи шахс, деҳқон хўжалиги аъзосиға, шунингдек, айрим фуқароларникида шартнома асосида ишлаётганлар нафақа олиш учун вақтинча меҳнатга лаёқатсизлик варақаларини, бола

туғилганлик хақидаги маълумотномани ва вафот этганлик тўғрисидаги маълумотномани ижтимоий таъминот бўлимига топширадилар. Топширилган ҳужжатлар асосида бюджетдан ташқари Пенсия жамғармаси даромадлари ва ҳаражатлари шўьбалари томонидан нафақа тайинлаш (тайинламаслик) ва унинг миқдорлари масаласи кўриб чиқилиб, ижтимоий таъминот бўлими бошлиғининг қарори чиқарилади ва белгиланган тартибда расмийлаштирилади. Нафақалар фуқароларнинг фоизсиз шахсий ҳисоб рақамига нафақа суммасини ўтказиш йўли билан банк орқали тўланади. Ходимнинг вафоти кунигача олинмай қолган вақтинча меҳнатга қобилиятсизлик ҳамда ҳомиладорлик ва туғиш нафақаси у билан бирга яшаган оила аъзоларига, шунингдек, унинг қарамоғида бўлганларга берилади. Ходимнинг вафот этган кунига қадар олинмаган нафақа вафот этган ҳодим билан қариндош ва бирга истиқомат қилганлик ёки вафот этганнинг қарамоғида бўлганликни тасдиқловчи далил бўлган ҳужжат топширилгандагина берилиши мумкин.

Бола туғилганда бир йўла тўланадиган нафақани олиш ҳуқуқига эга бўлган она вафот этганда мазкур нафақа отага ёки болани ўз тарбиясига олган бошқа шахсга берилади. Бюджетдан ташқари Пенсия жамғармаси¹ маблағидан бериладиган нафақа белгиланган тартибдарасмийлаштирилган ишончнома бўйича тўланиши, фуқароларнинг аризасига биноан банк муассасаларидаги ҳисоб рақамига ўтказилиши ҳамда алоқа бўлими орқали жўнатилиши мумкин. Нафақани жўнатиш билан боғлиқ бўлган чиқимлар нафақа суммасидан ушлаб қолинади.

III боб. Давлат бюджети маблағларидан нафақалар тайинлаш ва тўлашга оид ҳуқуқий муносабатлар.

Фуқароларни муайян ҳолларда, уларнинг меҳнат фаолияти билан шуғулланмаганликлари ва меҳнат стажи бор-йўқлигидан қатъи назар, моддий жиҳатдан таъминлаш давлат томонидан амалга оширилади.

Ана шу мақсадда бюджет ҳисобидан ижтимоий нафақалар тўлаш кўзда тутилган бўлиб, улар оила (шахс)нинг моддий шароитлари ёки болалар парвариш қилинаётганлиги ва бошқа сабабларга кўра тайинланиши ҳамда тўланиши мумкин. қўйида ушбу нафақаларнинг қисқача тавсифи, тайинланиш асослари, шартлари, тўланиш тартибларини кўриб ўтамиз.

¹Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2009 йил 30 декабрдаги “Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги ҳузуридаги бюджетдан ташқари Пенсия жамғармасининг ташкилий тузилмасини шакиллантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ 1252-сонли қарори. Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2009 й., 52-сон, 563-модда.

1) 16 ёшгача болалари бўлган оилаларга тайинланадиган нафақа. Ушбу кўринишда мазкур нафақа тури Ўзбекистон Республикаси Президентининг 1996 йил 10 декабрдаги Фармонида кўра 1997 йил 1 январдан бошлаб жорий этилди. Фармон асосида Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан 1996 йил 10 декабрдаги қарорига мувофиқ «16 ёшгача болали оилаларга нафақаларни тайинлаш ва тўлаш тўғрисида»ги Низом тасдиқланган. Мазкур ҳужжатларга асосан, Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги ва Меҳнат вазирлиги томонидан «16 ёшгача болали оилаларга нафақаларни тайинлаш ва тўлаш тартиби юзасидан услубий тавсиялар ишлаб чиқилган ҳамда ушбу услубий кўрсатмалар Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигида 1999 йил 4 июнда рўйхатга олинган.

Юқоридаги қонунчилик ҳужжатларига кўра, 16 ёшгача болали оилаларга нафақа фуқароларни ўзини ўзи бошқариш органлари (фуқаролар йиғини томонидан, уни ўз вақтида чақиришининг иложи бўлмаганда эса кўча, тураржой, маҳалла, посёлка, қишлоқ, овул фуқаролари вакиллари мажлиси) томонидан оиланинг ёрдамга муҳтожлик аҳволи ҳисобга олингани ҳолда тайинланади.

Фуқаролар йиғини, нафақа миқдорини аниқлаш пайтида ўзига ажратилган маблағнинг чекланган миқдори, ёрдам сўраб мурожаат қилган оилалар сони, ушбу аризалар бўйича тўлаш мумкин бўлган суммадан келиб чиққани ҳолда белгилайди. Нафақа учун белгиланган лимит тамом бўлгани тақдирда аризаларни қабул қилиш вақтинча тўхтатилади.

Муҳтож оилаларга нафақа қарор қабул қилинган ойдан кейинги ойдан бошлаб 6 ой давомида тўлаб борилади. Шу муддат ўтгач, оила нафақа тайинланишини сўраб, такроран мурожаат қилишга ҳақли.

Нафақа муҳтож оила аъзоларидан бирининг (ота ёки онаси) ёзма аризасига кўра (оила аъзолари, оиланинг даромади, ёрдам сўраш сабаблари кўрсатилгани ҳолда) тайинланади. Ариза фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органи номига берилади. Ариза қабул қилиб олинганидан кейин аризага оила аъзосининг моддий аҳволи фуқаролар йиғини томонидан тасдиқланган комиссия текширишларига кўра белгиланади. Комиссия таркибига фуқаролар йиғини раиси, котиби, Меҳнат бўлими, ҳокимият вакили, маслаҳатчилар, жамоатчилик вакиллари киритилади.

Нафақа тайинлаш ҳақида ариза тушган пайтдан бошлаб икки ҳафта муддат ичида комиссия (камида уч комиссия аъзосидан иборат таркибда) аризачи оилавий аҳволини ўрганиб чиқади ва бунда оиланинг расмий ва норасмий даромадлари, моддий аҳволи чуқур ўрганиб чиқилади. Комиссия текширишлари асосида оилага нафақа тайинлашлик ёки нафақа тайинлашни рад этишлиги юзасидан фуқаролар йиғинига ёзма тавсия беради.

Оилага нафақа тайинлаш пайтида унинг даромадлари ойлик миқдорини аниқлаш тартиблари, мезонлари ва унга тааллуқли бўлган бошқа ҳолатлар услубий кўрсатмада белгилаб қўйилган. Кўп болали оилаларга тайинланадиган нафақа миқдори Ўзбекистон Республикаси Президентининг 1996 йил 10 декабрдаги "Болали оилаларни давлат томонидан қўллаб-қувватлашни янада кучайтириш тўғрисида"ги Фармонида белгилаб қўйилган бўлиб, бир нафар болали оилага - энг кам ойлик иш ҳақининг 50 фоизи; икки нафар болали оилага - 100 фоизи; уч нафар болали оилага 140 фоизи; тўрт ва ундан кўп болали оилага эса 175 фоизи миқдорида тайинланади.

2) Ишламаётган оналарга боласини икки ёшга етгунча парваришlash даврида тайинланадиган нафақа.

Ишламаётган ва икки ёшга етмаган бола тарбияси билан банд бўлган оналарга бола парвариши даврида нафақа тайинлаш ва тўлаш масалалари Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги томонидан 2002 йил 14 мартда рўйхатга олинган «Ишламаётган оналарга икки ёшга етмаган болаларини парваришlash даврида нафақа тайинлаш ва тўлаш тартиби тўғрисида»ги Низомда тартибга солинган. Мазкур янги Низомнинг ишлаб чиқилиши Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2002 йил 25 январдаги "Аҳолининг ижтимоий ҳимояга муҳтож қатламларини аниқ йўналтирилган тарзда қўллаб-қувватлашни

кучайтириш тўғрисида"ги Фармони ҳамда Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2002 йил 25 январдаги "Аҳолининг ижтимоий ҳимояга муҳтож қатламларини аниқ йўналтирилган тарзда қўллаб - қувватлашнинг 2002 - 2003 йилларга мўлжалланган дастурини амалга ошириш чора - тадбирлари тўғрисида"ги қарорида қайд қилиниши, аҳолини аниқ йўналтирилган ҳолда ижтимоий ҳимоялаш ва қўллаб - қувватлашнинг кучайтирилиши билан боғлиқ бўлди.

Низомга кўра, икки ёшга етмаган бола тарбияси билан машғул бўлган ишламаётган (меҳнат шартномаси асосида) қуйидаги шахслар нафақа олиш ҳуқуқига эга бўладилар:

а) ишламаётган оналар ёки улар ўрнини босаётган шахслар (одатда боланинг отаси, фарзандликка олган шахс, васий ва бошқалар);

б) тўлов-контракт асосида олий, ўрта махсус, касб-хунар ўқув юртларининг кундузги бўлимида таълим олаётган ишламаётган оналар ёки уларнинг ўрнини босувчилар (бола парвариши билан бевосита шуғулланаётган шахслар);

в) юридик шахс ташкил этмасдан яқка тартибда тадбиркорлик қилаётган, юридик шахс бўлмаган деҳқон хўжалигида аъзо сифатида ишлаётган оналар (уларнинг ўрнини босаётган шахслар). Нафақа тайинлашни сўраб фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларига ариза билан мурожаат қилиши лозимлиги кўзда тутилган. қишлоқ, шаҳарча, овул, маҳалла фуқаролар йиғинининг ёки у ваколат берган комиссиянинг нафақа тайинлаш тўғрисидаги қарори нафақа тайинланиши учун асос бўлади.

Нафақа онанинг меҳнат стажи бор-йўқлиги, болаларининг сонидан қатъи назар, 2002 йил 1 февралдан 31 декабргача бўлган даврда-энг кам ойлик иш ҳақининг 170 фоизи миқдориди, 2003 йил 1 январдан бошлаб эса 200 фоизи миқдориди тайинланади. Нафақа 12 ой муддатга, аммо бола 2 ёшга етиши муддатидан кўп бўлмаган даврга тайинланади. Нафақага муҳтожлик сақланиб қолгани тақдирда аввал тайинланган нафақа тўлаш муддати тамом бўлишига 1 ой қолганда маҳалла қўмитасига такроран ариза берилади ва ариза кўриб чиқилиб, уни тайинлаш ҳақида янгидан қарор қабул қилинади. Аризачи нафақа тайинлаш ҳақидаги ўз аризасига қуйидагаларни илова қилиши лозим:

а) бола туғилганлик ҳақидаги гувоҳнома нусхаси;

б) меҳнат дафтарчасининг нусхаси (аввал ишлаган бўлса);

в) ариза беришдан олдинги 2 ой давомида оиланинг даромадлари ҳақида маълумотнома;

г) боланинг ногиронлиги (агар ногирон бола бўлса) ҳақида тиббий маслаҳат комиссияси (ВКК)нинг хулосасидан нусха;

д) никоҳ бекор бўлгани (бекор бўлган бўлса) ҳақида суд қарори;

е) боланинг онаси бўлмаганда бола парваришини амалга ошираётган шахс боланинг онаси йўқлиги тўғрисидаги маълумотномани ҳам тақдим этади.

2 ёшга етмаган бола парвариши даврида боланинг онасига (унинг ўрнини босувчи бошқа шахсга) нафақа оиланинг даромадлари эътиборга олингани ҳолда тайинланиши мумкин. Яъни моддий жихатдан нормал таъминланган оналарга бу нафақани тайинлашлик рад этилиши ҳам мумкин. Аммо қуйидаги ҳолларда оиланинг даромади даражасидан қатъи назар, нафақа тайинланиши шарт:

1) тўлиқ бўлмаган (ёки отаси ёхуд онаси йўқ оилада) оилада болани тарбиялаётган ота ёки онага;

2) ногирон болани тарбиялаётган оналарга (қайси бола ногирон эканлигининг ахамияти йўқ).

Оиланинг умумий даромади тақсимланганида унинг хар бир аъзосига энг кам ойлик иш ҳақининг 150 фоизидан кам даромад тўғри келадиган ҳолларда оила кам таъминланган деб ҳисобланади. Оила даромадларини аниқлаш тартиби ва усуллари, нафақа тайинлаш ҳақидаги аризани кўриб чиқиш муддатлари ҳамда тартиби, ариза юзасидан қарор қабул қилиш тартиби эслатиб ўтилган Низомда белгилаб қўйилган. Ариза

аризачи иштирокида кўриб чиқилиши, унинг аризани кўриш пайтида узрсиз қатнашмаслиги уни кўришнинг кейинга қолдирилишига сабаб бўлиши қайд этилган.

Кўзда тутиб кўйилган ҳолларда нафақа тўлаш тўхтатилиши мумкин. Бола учун нафақа олаётган шахс ва фош этганда, у оналик (оталик) ҳуқуқидан маҳрум этилганида, васийлик бекор қилинганда нафақа болани амалда парваришлайётган тегишли шахсга берилади. Тайинланганидан кейин ўз вақтида талаб қилиб олинмаган нафақа тегишли муддат ўтгач, фуқароларни ўзини ўзи бошқариш органлари ҳисобига ўтказилади. Нафақалар маҳаллий бюджет маблағлари ҳисобидан амалга оширилади

3) Ишлайдиган оналарга бола икки ёшга етгунга қадар уни парвариш қилганлик учун ҳар ойлик нафақа. Нафақанинг ушбу турини тайинлаш ва тўлашнинг ҳуқуқий асоси бўлиб Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги томонидан 2002 йил 14 мартда давлат рўйхатига олинган «Ишлайдиган оналарга бола икки ёшга етгунга қадар уни парвариш қилганлиги учун ҳар ойлик нафақа тайинлаш ва тўлаш тартиби тўғрисида»ги Низом хизмат қилади. Мазкур Низомга мувофиқ, бола икки ёшга етгунга қадар уни парваришлайётган нафақа боланинг онасига, отасига, фарзандликка олган шахсга, васийга ёки амалда бола парвариши билан машғул бўлган бошқа шахсларга берилиши мумкин.

Нафақа болалар сонидан ва нафақа олувчининг меҳнат стажидан қатъи назар 2002 йил 31 декабргача энг кам ойлик иш ҳақининг 170 фоизи, 2003 йил 1 январдан бошлаб эса 200 фоизи миқдорда тайинланади. Агар 2 ёшга етмаган бир неча бола парваришланаётган бўлса, у ҳолда нафақа 1 баробар миқдорда энг кичик бола 2 ёшга етгунга қадар тўлаб борилади. Ушбу нафақани олиш даврида нафақа олаётган шахс ҳомиладорлик ёки туғиш таътилига чиқса, унда онанинг хоҳишига кўра икки нафақадан бири берилади.

Бола 2 ёшга етгунга қадар уни парвариш қилганлик учун ҳар ойлик нафақа ишлаётган (бюджет ҳисобидан ишлаб чиқаришдан ажралмаган ҳолда ўқийётган) оналарга 2008 йил 1 январдан бошлаб ўзини-ўзи бошқариш органлари орқали тайинлаш ва тўлаш тартиби жорий этилди¹. Нафақа тайинлашни сўраб берилган аризага бола туғилганлиги ҳақидаги гувоҳнома нусхаси, оиланинг даромадлари тўғрисидаги маълумотномалар ҳамда болани онасидан бошқа шахслар парвариш қилаётганларида бу ҳақдаги маълумотнома ҳам илова қилинмоғи лозим, ҳужжатлар ҳар ўн икки ойда кўриб чиқилади.

Тегишли ҳолларда нафақа тўлаш тўхтатилади (бола 2 ёшга етгач, болалар уйига жойлаштирилса; бола вафот қилса; оила Ўзбекистондан кўчиб кетса. Ўз вақтида тўланмаган ёки талаб қилиб олинмаган нафақа суммалари қонун ҳужжатларида белгилаб кўйилган муддатгача нафақа олувчиларга берилиши мумкин. Сохта ҳужжатлар ва қасддан нотўғри маълумотлар тақдим этиш йўли билан олинган бўлса, у ҳолда айбдор шахслар тегишли ҳуқуқий жавобгарликка тортиладилар ҳамда нотўғри тўланган нафақа қайтариб ундириб олинади.

Нодавлат корхона ва ташкилотларида ишловчи аёлларга эса ушбу корхоналарнинг ўз маблағларидан тўланади (бу суммадан солиқ олинмайди, ундан Пенсия жамғармасига бадал тўланмайди). Бола 2 ёшга етгунга қадар уни парваришлайётган нафақа боланинг онасига, отасига, фарзандликка олган шахсга, васийга ёки амалда бола парвариши билан машғул бўлган бошқа шахсларга берилиши мумкин. Нафақанинг ушбу турини тайинлаш ва тўлаш билан боғлиқ бўлган низолар қонун ҳужжатларида белгилаб қўйилган тартибда кўриб ҳал этилади.

4) Ногирон болалар ёки болалиқдан ногирон бўлган шахсларга тайинланадиган нафақа. Ҳар ойда бериладиган нафақанинг бу тури Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2011 йил 7 апрелдаги 107-сонли қарорига асосан тасдиқланган “Болалиқдан ногиронларга нафақа тайинлаш ва тўлаш тартиби тўғрисида”ги Низомда

¹“Ўзбекистон Республикасининг 2008 йилги асосий макроиқтисодий кўрсаткичлари ва Давлат бюджети параметрлари тўғрисида” Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2007 йил 12 декабрдаги ПҚ-744-сон қарори (Кўчирма). Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами. 534 модда, 21 банди.

назарда тутилган бўлиб, бу нафақа Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги хузуридаги Тиббий меҳнат эксперт комиссиялари (ТМЭК) томонидан болаликдан I ёки II гуруҳ ногиронлари деб тан олинган иш стажига эга бўлмаган 16 ёшдан катта шахсларга, шунингдек, 16 ёшгача бўлган ногирон болаларга тайинланади. Нафақа тайинлаш тўғрисида ариза болаликдан I ёки II гуруҳ ногиронлари томонидан, уларнинг ота-онаси, хомий ёки васийлари томонидан, шунингдек, 16 ёшга тўлмайган ногирон болаларнинг ота-оналари, хомий ёки васийлари томонидан яшаш жойидаги бюджетдан ташқари Пенсия жамғармаси бўлимига берилади.

Ногирон боланинг ёки болаликдан I ёки II гуруҳ ногирон шахснинг ёши, турар жойи, васий мурожаат қилган ҳолларда васий этиб тайинлаш тўғрисидаги қарорнинг бир нусхаси, I ёки II гуруҳ ногиронларига ТМЭК текшириш далолатномасидан кўчирма, 16 ёшга етмаган ногирон болаларга соғлиқни сақлаш муассасалари томонидан белгиланган тартибда берилган тиббий хулоса тақдим этилади. Нафақа тайинлаш учун зарур барча ҳужжатлар туман ижтимоий таъминот бўлими томонидан қабул қилиб олинган кун ариза билан мурожаат қилинган кун бўлиб ҳисобланади. Ариза барча зарур ҳужжатлар билан қабул қилиб олинган ҳолда уч кун ичида кўриб чиқилиши ва ҳал этилиши лозим. I ёки II гуруҳ болаликдан ногирон шахсларга нафақа ногиронликнинг бутун даврига, ногирон болаларга эса тиббий хулоса кўрсатилган муддатларга тайинланади ва ногирон боланинг ота-онаси, васийси I-II гуруҳ болаликдан ногирон шахснинг, унинг ота-онаси ёки васийсининг яшаш жойидаги ижтимоий таъминот бўлими томонидан тўланади.

Нафақа олувчи Ўзбекистон Республикаси ҳудуди доирасида бошқа туманда доимий яшашга кетганида нафақа олувчининг шахсий ҳужжатлар йиғмажилди олинганидан кейин янги яшаш жойида давом эттирилиб, аввалги яшаш жойидан нафақа тўлаш тўхтатилади. Ногирон бола, I ёки II гуруҳ болаликдан ногирон интернат уйига ўтказилиб, тўлиқ давлат таъминотига олинганда нафақа тўлаш тўхтатилади.

Тайинланган, аммо ўз вақтида олинмаган нафақа олдинги уч йилгача бўлган вақт учун берилиши мумкин, яъни тайинланган, ҳисоблаб чиқарилган нафақа миқдори талаб қилиб олиш юзасидан уч йиллик умумий даъво муддати белгиланган. Ногирон болаларга нафақа у бошқа турдаги нафақалар (алимент, боқувчисини йўқотганлик нафақаси) олиш-олмаслигидан қатъи назар, тўланаверади. I ёки II гуруҳ болаликдан ногирон шахсларга эса улар олаётган иш ҳақи стипендия, алимент ёки бошқа даромадларидан қатъи назар тўланаверади. Улар тўлиқ давлат таъминотида бўлган даврлар учун нафақа тўланмайди.

Лепразорийларда бўлган I ва II гуруҳ болаликдан ногирон шахсларга, ногирон бола у ерда бўлган вақтларда нафақа тўланаверади. Нафақа тўлаш ва уни етказиб бериш хизматлари ижтимоий суғурта маблағлари ҳисобига амалга оширилади. Оиланинг нафақа тайинлашда ҳисобга олинган аъзолари сони ўзгариши, иш ҳақининг энг кам миқдори ўзгариши туман коэффициенти белгиланиши аҳоли даромадлари индексациялашни нафақа миқдорини қайта ҳисобланишига асос бўлади.

Низомга кўра, ногирон болаларга, I ва II гуруҳ болаликдан ногирон шахсларга энг кам ойлик иш ҳақининг 100 фоизи миқдорида нафақа тайинлаш белгиланган.

5) Пенсия тайинлаш учун зарур бўлган Меҳнат стажига эга бўлмаган ёлғиз қариялар, меҳнатга лаёқатсиз (ногирон) фуқаролар, боқувчисини йўқотган шахсларга ҳар ойда тўланадиган нафақалар.

Ушбу нафақа турини тайинлаш асослари, тартиби ва нафақа олувчи шахслар доираси Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2011 йил 7 апрелдаги 108-сонли қарори билан тасдиқланган “Пенсия тайинлаш учун зарур иш стажига эга бўлмаган қарияларга ва меҳнатга лаёқатсиз фуқароларга нафақа тайинлаш ва тўлаш тартиби тўғрисида”ги Низомда баён этилган. Ўзбекистон Республикаси «Фуқароларнинг давлат пенсия таъминоти тўғрисида»ги қонуни¹га биноан, пенсия олиш ҳуқуқига эга бўлмаган ҳамда Ўзбекистон Республикасининг Оила кодексига мувофиқ, уларни боқиш ва моддий

¹Ўзбекистон Республикасининг “Фуқароларнинг давлат пенсия таъминоти тўғрисида”ги 03.09.1993 йил Қонуни. Манба: [www .Lex. Uz](http://www.lex.uz).

жихатдан таъминлашга мажбур бўлган қариндошлари йўқ фуқаролар шу турдаги нафақани олишга ҳақли бўладилар.

«Фуқароларнинг давлат пенсия таъминоти тўғрисида»ги қонунга кўра пенсия ололмайдиган қария, ногирон ва бошқа меҳнатга лаёқатсиз шахсларга нафақалар уларнинг ёши эътиборга олингани ҳолда I ёки II гуруҳ ногирони туфайли, боқувчисини йўқотганликлари сабабли тайинланиши мумкин. Бундай нафақа манфаатдор шахснинг аризаси асосида Молия вазирлиги ҳузуридаги бюджетдан ташқари Пенсия жамғармаси¹нинг шаҳар ва туман бўлимлари томонидан тайинланади.

Ёш бўйича нафақалар қарилик пенсияси олиш ҳуқуқига эга бўлмаган фуқароларга:

- аёлларга - 60 ёшга етганларида;
- эркакларга - 65 ёшга етганларидан сўнг тайинланади.

Ногиронлик бўйича нафақалар ногиронлик содир бўлган ҳолларда, яъни меҳнат қобилияти доимий ёки узоқ муддатга йўқотилганида фақат I ва II гуруҳ ногиронларига тайинланиши мумкин. Ишлаб турган ёки бошқа даромад манбаига эга бўлган ногиронларга бундай нафақа тўланмайди.

Пенсия тайинлаш учун зарур бўлган иш стажига эга бўлмаган шахс вафот этган тақдирда унинг қарамоғида бўлган меҳнатга яроқсиз, моддий ёрдамга муҳтож бўлган оила аъзоларига нафақа тайинланади. Нафақа миқдори бу ҳолда оиланинг меҳнатга яроқсиз 3 ва ундан ортиқ аъзосига вафот этган шахс олиши лозим бўлган қариялик нафақасининг 100 фоизи; оиланинг 2 меҳнатга яроқсиз аъзосига 75 фоизи, бир аъзосига эса 50 фоиз миқдорида тайинланади.

Нафақанинг ушбу турини олиш учун ариза ҳамда ариза берувчининг ёшини тасдиқловчи ҳужжат, яшаш жойидан берилган маълумотнома, оиланинг умумий даромади ҳақида маълумотнома, ногиронлик бўйича нафақа тайинлашда эса қўшимча равишда ТМЭЖнинг ногиронликни тасдиқловчи ҳулосаси, боқувчининг йўқотганлик нафақасини тайинлаш пайтида боқувчисининг вафот этганлиги тўғрисида гувоҳнома, боланинг туғилганлиги ҳақидаги гувоҳномалар нусхалари тақдим этилади. Ариза ва зарур ҳужжатлар қабул қилингандан бошлаб 10 кун ичида ижтимоий таъминот бўлими томонидан кўриб чиқилади. Ариза қондирилган ҳолда ариза берилган кундан бошлаб нафақа тайинланади. Ариза рад этилган тақдирда эса бу ҳақда 10 кун ичида аризачига тегишли қарор нусхаси барча ҳужжатлар билан қайтарилиб, қарор устидан шикоят бериш тартиби тушунтирилади.

Нафақа уни олувчи яшаб турган жойидаги ижтимоий таъминот органи орқали тўланади. Нафақа олувчи тўлиқ давлат таъминотига ўтказилганда нафақа тўлаш тўхтатилади. Иш ҳақининг энг кам ойлик миқдори, ногиронлик гуруҳи, коэффицентлар ўзгарган, аҳоли даромадлари индексацияланган тақдирда нафақа миқдори қайта ҳисоблаб чиқилади.

IV боб. Бошқа турдаги нафақалар тайинлаш ва тўлашга оид ҳуқуқий муносабатлар.

Фуқароларга қонун ҳужжатларига кўра, бошқа бир қатор нафақаларнинг ҳам тўланиши назарда тутилган. Улар ижтимоий таъминот ҳуқуқи мавзуси доирасига кирмада, аммо аҳолини ижтимоий жихатдан ҳимоя қилишнинг, муайян воқеа-ҳодисалар билан боғлиқ тарзда юз берган ноқулай шароитларда уларни моддий жихатдан қўллаб-қувватлашнинг муҳим шаклларида ҳисобланади ва ушбу нуқтаи назардан қараганда,

¹Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2009 йил 30 декабрдаги «Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги ҳузуридаги бюджетдан ташқари Пенсия жамғармасининг ташкилий тузилмасини шакиллантириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ПҚ 1252-сонли қарори. Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2009 й., 52-сон, 563-модда.

мазкур нафақа турларини ҳам қисқача кўриб ўтиш, уларга умумий тарзда бўлсада, тавсиялаб ўтиш мақсадга мувофиқ бўлади.

Бундай нафақалар қаторига қуйидагиларни киритиш мумкин:

- 1) ишсизлик нафақаси;
- 2) ишдан бўшаш пайтида бериладиган нафақа;
- 3) ёш оилаларга бериладиган моддий ёрдам;

4) ишлаб чиқаришда юз берган бахтсиз ходисалар туфайли халок бўлган ёки соғлиғига шикаст етганда бирийўла бериладиган нафақалар.

Ишсизлик нафақаси. Ўзбекистон Республикасининг 1998 йил 1 майдаги «Аҳолини иш билан таъминлаш тўғрисида»ги қонунининг 29 -моддасига кўра туман (шаҳар) Меҳнат бўлимлари томонидан белгиланган тартибда ишсиз шахс деб эътироф этилган фуқароларга ишсизлик нафақаси тайинланади. Нафақанинг миқдори ва тўланишининг энг узоқ муддати ҳам ушбу қонунда белгилаб қўйилган.

Аввал ишлаган, ишидан ва иш ҳақи (меҳнат даромади)дан махрум бўлган шахсларга улар ишлаган давридаги иш ҳақининг эллик фоизи миқдориди, аммо энг кам ойлик иш ҳақидан кам бўлмаган ҳамда нафақани ҳисоблаш пайтреда Ўзбекистон Республикасида таркиб топган ўртача иш ҳақидан ортиқ бўлмаган миқдорда ишсизлик нафақаси тайинланади. Харбий хизматдан, Ички ишлар ва Миллий хавфсизлик хизматидан, бошқа харбий органлардаги харбий хизматдан бўшатишган шахслар аввал ишлаган бўлсалар, иш ҳақларининг 50 фоизи миқдориди, аввал ишламаган шахсларга ишсизлик нафақаси энг кам ойлик иш ҳақининг 100 фоизи миқдориди тайинланади. Биринчи марта иш қидираётган ва ишсизлик нафақаси олиш ҳуқуқига эга бўлган шахсларга энг кам ойлик иш ҳақининг 75 фоизи миқдориди ишсизлик нафақаси тайинланади. Ишсиз деб эътироф этилган шахсларга бир марталик моддий ёрдамлар ҳам кўрсатилиши мумкин.

Ишсизлик нафақаси биринчи марта иш қидираётган шахсларга бир календарь йил давомида 13 хафтагача, аввал ишлаган шахсларга эса йил давомида 26 хафтагача бўлган муддат давомида тўланиши мумкин. Ишсиз деб эътироф этилган шахсларга ишсизлик нафақасини тайинлаш ва тўлаш тартиблари Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги томонидан 1998 йил 23 ноябрда рўйхатга олинган «Ишсиз фуқароларни иш билан таъминлашга кўмаклашувчи давлат жамғармаси маблағларидан ажратиладиган моддий ёрдам кўрсатиш тартиби, миқдори ва шартлари тўғрисида»ги Низомда кўрсатиб қўйилган. Ишдан бўшатилаётган ходимларга бериладиган нафақа Ўзбекистон республикасининг Меҳнат кодексиди назарда тутилган бўлиб, унга кўра муайян сабаблар билан ишдан бўшатилаётган шахсларга бундай нафақалар берилиши белгиланган.

Меҳнат кодексининг 89-моддаси 4-қисмига кўра ходим янги меҳнат шартлари асосиди ишлашдан бош тортганлиги туфайли, 100-модда 2-қисмининг 1 (штатлар қисқариши, корхонанинг тугатилиши), 2 (ҳодим эгаллаб турган вазифа ишга нолайик бўлиб қолиши) 5 (ўриндошлик бўйича ишлаётган шахс бошқа доимий ходим ишга қабул қилиниши туфайли ишдан бўшатилиши), 6 (корхона мулкдори алмашганлиги туфайли корхона раҳбари, ўринбосарлари, бош бухгалтерининг ишдан бўшатилиши) -бандлари билан иш берувчи ташаббусига кўра ишдан бўшатишган шахсларга Меҳнат кодексининг 109-моддасига биноан ўртача ОйАИК иш ҳақидан кам бўлмаган миқдорда ишдан бўшатиш нафақаси берилади.

Ишдан бўшатиш нафақаси ишдан бўшатиш пайтида ишга жойлаша олмаганлиги туфайли ўртача ойлик иш ҳақини сақлаб қолиниши билан ҳамда фойдаланилмаган Меҳнат таътили учун бериладиган ёки ишдан бўшатилиш ҳақида олдиндан огохлантириш ўрнига тўланадиган компенсация пули билан алмаштириб юборилмаслиги лозим. Ишдан бўшатиш нафақаси юқоридаги тўловлар берилган-берилмаганлигидан қатъи назар тўланавериши лозим.

Ёш оилаларга бериладиган моддий ва маънавий ёрдам бериш 2007 йил 18 майда қабул қилинган “Ёш оилаларни моддий ва маънавий қўллаб-қувватлашга доир қўшимча

чора-тадбирлар тўғрисида” ги Президент фармонида асосан амалга оширилади, бу фармонга биноан ёшоилаларга ипотека, истеъмол кредитлари ва микрокредитлар ажратилиши кўзда тутилган.¹

Ходимнинг соғлиғига шикаст етказилганлиги ёки унинг вафоти муносабати билан бир йўла бериладиган нафақа миқдори, тўланиш асослари ҳамда, тартиби Ўзбекистон Республикаси Меҳнат кодексининг 194-моддасида ҳамда Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1994 йил 1 февралдаги қарори билан тасдиқланган «Ходимларга уларнинг меҳнат вазифаларини бажариш билан боғлиқ ҳолда жароҳатланиши, касб касалликларига чалиниши ёки саломатликнинг бошқа хил шикастланиши туфайли етказилган зарарни иш берувчи томонидан тўлаш қоидалари»да айтилишича: йўқотилган иш ҳақини тўлашдан, зарарни тўлашдан ташқари иш берувчи соғлиғига зарар етказилган жабрланувчи ходимга унинг бир йиллик иш ҳақидан кам бўлмаган миқдорда (қоиданинг 22-банди), ходим вафот этгани тақдирда эса унинг қарамоғида бўлиб келган боқувчисини йўқотган шахсларга марҳум ходимнинг 6 йиллик (72 ойлик) иш ҳақи миқдорида, бир йўла бериладиган нафақа тўлашга мажбур бўлади.

Таълим муассасаларида бериладиган стипендиялар ҳам аҳолини маълум табақаларини ижтимоий қўллаб - қувватлаш ва ҳимоялашнинг муҳим шакллари билан бири саналади.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2001 йил 17 августдаги «Олий ўқув юртлири талабаларига стипендиялар тўлаш тартиби ва миқдорлари тўғрисида»ги қарорига мувофиқ, Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигида 2002 йил 6 мартда «Таълим муассасаларида стипендиялар тайинлаш ва тўлаш тартиби тўғрисида»ги йўриқнома рўйхатга олинди. Ушбу йўриқномага кўра, стипендия деганда таълим муассасаларида давлат грантлари ёки тўлов-контракт асосида муваффақиятли таълим олаётган студентлар (ўқувчилар)га ҳар ойда тўланадиган пул тўловларидан иборат бўлиб, бошқа тўловлар тўланишидан қатъи назар (бошқа нафақа турлари, пенсия, алимент ва бошқалар), тўланаверади. Стипендиялар ўқув юртида тузиладиган стипендия комиссияси томонидан рейтинг назорати ва талаба (ўқувчи) ўзлаштириши кўрсаткичларига мувофиқ тайинланади.

Стипендиянинг таянч миқдори белгилаб қўйилган бўлиб, рейтинг бўйича 86-100 ўзлаштирувчи талабага шунинг 100 фоизи; 71-85 фоиз ўзлаштирувчи талабага 75 фоизи; 55 - 70 фоиз ўзлаштираётган талабага эса 50 фоизи миқдорида стипендия тўланади.

Ўзбекистон Республикаси Президенти стипендиясини олувчиларга, Беруний, Ибн Сино, Навоий, Улуғбек номидаги стипендияларни олувчи талабаларга белгиланган миқдорида стипендия берилади.

Талаба (ўқувчи) академик таътилда бўлган даврида стипендия тўланмайди. Хомилдорлик ва туғиш таътилида бўлган талабаларга таътил даврида тўлиқ стипендия тўланаверади. Ёзги таътил пайти учун ҳам стипендия тўланаверади. Талаба (ўқувчи) стипендиясидан ушлаб қолинишига йўл қўйилмайди.

Хулоса

Мамлакатимизда бозор муносабатлари ривожланиб бориши шароитида давлат ижтимоий сиёсати, хусусан, унинг муҳим йўналишларидан бири бўлган аҳолини

¹ “Демократлаштириш ва инсон ҳуқуқлари”. Илмий маърифий журнал, 2007 йил, 4-сон, 43-46 Б.

ижтимоий ҳимоя қилиш, унинг заиф қатламларини аниқ йўналтирилган ҳолларда ижтимоий-иқтисодий жиҳатдан ҳимоялашнинг амалга оширилаётганлиги бу соҳадаги қонунчилик тизимларини бўлғуси мутахассис кадрлар томонидан мукамал ўрганиш-ўзлаштириш, уларни кундалик турмушда қўллаш борасидаги вазифаларни долзарб қилиб қўймоқда. Бундан ташқари, ижтимоий таъминот тизимларининг замон талабларига мос равишда ислоҳ қилинаётганлиги мазкур соҳага оид бўлган қонунчиликни ҳам янада такомиллаштириш лозимлигини, мавжуд муаммоларнинг янгича ҳуқуқий ечимларини қидириб топиш лозимлигини тақозо этмоқда.

Бугунги кунда аҳолини ижтимоий ҳимоя қилиш ва ижтимоий таъминлашга оид мавжуд қонунчиликни ижтимоий-иқтисодий ислохотлар соҳосида эришган ютуқларимизга мутаносиб равишда қайта кўриб чиқиш, замонавий тамойиллар ва қоидаларини кенгроқ қўллаш, аҳолининг ижтимоий ҳимоялашга бюджет маблағлари билан бир қаторда нодавлат ташкилотлари, хусусий шахслар маблағларини ҳам кенг жалб этиш долзарб вазифалардан бири бўлиб турибди.

Бозор муносабатларига ўтиш шароитида давлатнинг аҳолини кучли ижтимоий ҳимоялаш сиёсати, ижтимоий заиф аҳоли қатламларини моддий ижтимоий қўллаб-қувватлаш, фуқароларнинг ижтимоий таъминот ҳамда ижтимоий ёрдам олиш соҳасидаги конституциявий ҳуқуқлари айнан давлат органларининг кундалик фаолияти орқали рўёбга чиқарилади.

Давлат ўз аҳолисини ҳимоя қилган тақдирда инсонпарвар давлат ҳисобланади. Кишиларни ижтимоий ҳимоялаш ва уни кафолатлашнинг кучли, таъсирчан механизми бўлгандагина бозор иқтисодиётига собитқадамлик билан ўтишни таъминлаш, таркибий қайта қуришни амалга ошириш, ижтимоий сиёсий барқарорликни сақлаган ҳолда ишлаб чиқариш муносабатларини тубдан ислоҳ қилиш мумкин бўлади. Ўтиш даврида давлат бош ислохотчи эканлиги билан боғлиқ равишда ижтимоий ҳаётимизнинг барча жабҳаларида унинг таъсирини ошириш давлат органлари иш услуби ҳамда шакллари мунтазам такомиллаштириб бориш, улар фаолиёти самарадорлигини юксалтириб бориш долзарб вазифалардан бири саналади.

Битирув малакавий иши мавзусидан келиб чиқиб қуйидаги таклифларни билдиришни лозим деб топдик:

Биринчидан, давлатнинг аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш давлат бошқарув органлари тизимини такомиллаштириш, улар иш фаолияти самарадорлигини ошириш керак деб ўйлаймиз.

Иккинчидан, аҳолини кучли ижтимоий ҳимоя қилиш борасида яқин ўн йилга мўлжалланган аҳолини ижтимоий ҳимоя қилиш тўғрисида дастур ишлаб чиқиш ва уни амалга ошириш лозим.

Учинчидан, давлат ижтимоий функцияларини босқичма-босқич нодавлат тузулмаларига ўтказишни амалга оширишда, бу борада келгусида бу соҳада давлат назоратини самарали олиб борилишини таъминлаш.

Тўртинчидан, аҳолини ижтимоий ҳимоялаш тизимида ёлғиз қариялар, пенсионерлар, ногиронлар ва айниқса кам таъминланган оилаларнинг ижтимоий ҳолатига алоҳида эътибор бериш лозим.

Бешинчидан, аёлларга фарзандини парвариш қилиш билан боғлиқ ҳолда тўланадиган нафақа болалар сонидан ва нафақа олувчининг меҳнат стажидан қатъи назар 2003 йил 1 январдан бошлаб энг кам иш ҳақининг 200 фоизи миқдорида тайинланиши амалдаги қонунларда белгиланган. Мустаҳкам оила йили муносабати билан, ҳозирги шароитда бу нафақаларнинг миқдори энг кам иш ҳақининг 300 фоизи миқдорида оширилса мақсадга мувофиқ бўларди деб ўйлаймиз.

Давлат ижтимоий ҳимоясини такомиллаштиришга қаратилган йўналишлардан бири ижтимоий ёрдамга муҳтож ва ижтимоий ҳимояга олиниши лозим бўлган шахсларни аниқлаш мезонларининг объектив омилларга асосланган бўлишини таъминлашдан иборат деб ҳисоблаймиз.

**Фойдаланилган адабиётлар рўйхати.
Раҳбарий адабиётлар:**

1. Каримов И.А. Ўзбекистон: миллий истиқлол, иқтисод, сиёсат, мафкура: Т-1.–Т.: Ўзбекистон 1996 й.
2. Каримов И.А. Биздан озод ва обод Ватан қолсин: Т-2.–Т.: Ўзбекистон, 1996 й.
3. Каримов И.А. Ватан саждагоҳ каби муқаддасдир: Т-3.–Т.: Ўзбекистон, 1996 й.
4. Каримов И.А. Бунёдкорлик йўлидан: Т-4.–Т.: Ўзбекистон, 1996 й.

5. Каримов И.А. Янгича фикрлаш ва ишлаш давр талаби: Т-5.–Т.: Ўзбекистон, 1997й.
6. Каримов И.А. Хавфсизлик ва барқарор тараққиёт йўлида:Т-6.–Т.:Ўзбекистон,1998 й.
7. Каримов И.А. Биз келажагимизни ўз қўлимиз билан курашимиз: Т-7.–Т.: Ўзбекистон,1999 й.
8. Каримов И.А. Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт-пировард мақсадимиз: Т-8.–Т.: Ўзбекистон, 2000 й.
9. Каримов И.А. Ватан равнақи учун ҳар биримиз масъулмиз: Т-9.–Т.: Ўзбекистон, 2001й.
10. Каримов И.А. Хавфсизлик ва тинчлик учун курашмоқ керак.Т.10-Т.: “ Ўзбекистон”, 2002 й.
11. Каримов И.А. Биз танлаган йўл-демократик тараққиёт ва маърифий дунё билан ҳамкорлик йўли. Т.11-Т.: “ Ўзбекистон”, 2003 й.
12. Каримов И.А. Тинчлик ва хавфсизлигимиз ўз куч-қудратимизга, ҳамжиҳатлигимиз ва қатъий иродамизга боғлиқ. Т.12-Т.: “ Ўзбекистон”, 2004
13. Каримов И.А. «Империя даврида бизни иккинчи даражали одамлар, деб ҳисоблашар эди». Т., “Ўзбекистон” НМИУ
14. Каримов И.А. Ўзбек халқи ҳеч қачон, ҳеч кимга қарам бўлмайди. Т.13-Т: « Ўзбекистон”, 2005 й.
15. Каримов И.А. “Инсон, унинг ҳуқуқ ва эркинликлари ҳамда манфаатлари энг олий қадрият» Т.: «Ўзбекистон», 2005 й.
16. Каримов И.А. Жамиятимизни эркинлаштириш, ислоҳотларни чуқурлаштириш, маънавиятимизни юксалтириш ва халқимизнинг ҳаёт даражасини ошириш – барча ишларимизнинг мезони ва мақсадидир. Т.15. –Т.: Ўзбекистон, 2007 й.
17. Каримов И.А. Мамлакатни модернизация қилиш ва иқтисодийтимизни барқарор ривожлантириш йўлида. Т.16. –Т.: Ўзбекистон, 2008 й.
18. Каримов И.А. Юксак маънавият енгилмас куч. Т.: Ўзбекистон. 2008 й.
19. Каримов И.А. Жаҳон молиявий – иқтисодий инқирози, Ўзбекистон шароитида уни бартараф этишнинг йўллари ва чоралари. Тошкент. 2009 й.
20. Каримов И.А. Энг асосий мезон – ҳаёт ҳақиқатини акс этириш. Тошкент. Ўзбекистон. 2009
21. Каримов И.А. Мамлакатимизни модернизация қилиш ва кучли фуқаролик жамияти барпо этиш - устувор мақсадимиздир. Тошкент. Ўзбекистон. 2010 й. (Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси ва Сенатининг қўшма мажлисидаги маъруза).
22. Каримов И.А. Асосий вазифамиз – Ватанимиз тараққиёти ва халқимиз фаравонлигини янада юксалтиришдир (2009 йилнинг асосий якунлари ва 2010 йилда Ўзбекистонни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги маъруза).
23. Каримов И.А. Ўзбекистон Конституцияси – биз учун демократик тараққиёт йўлида ва фуқаролик жамиятини барпо этишда мустаҳкам пойдевордир: Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 17 йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги маъруза. –Т.: “Ўзбекистон”, 2009 й.
24. Каримов И.А. Мамлакатимизда демократик ислоҳотларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш концепцияси. (Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси ва Сенатининг қўшма мажлисидаги маъруза) Т. Ўзбекистон, 2010 й.
25. Каримов И.А. Барча режа ва дастурларимиз Ватанимиз тараққиётини юксалтириш, халқимиз фаравонлигини оширишга хизмат қилади. (2010 йилнинг асосий якунлари ва 2011 йилда Ўзбекистонни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги маъруза). 2011 йил 22 январь. Халқ сўзи.16-сон.

26. Каримов И.А. Ўзбекистон мустақилликка эришиш остонасида. «Ўзбекистон», 2011й.

27. Каримов И.А. “Бизнинг йўлимиз – демократик ислохотларни чуқурлаштириш ва модернизация жараёнларини изчил давом эттириш йўлидир”, Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислом Каримовнинг Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 19 йиллиги муносабати билан сўзлаган маърузаси. “Хақ сўзи” газетаси, 2011 йил 8 декабрь.

28. 2012 йил ватанимиз таракқиётини янги босқичга кўтарадиган йил бўлади”. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислом Каримовнинг 2011 йилнинг асосий якунлари ва 2012 йилда Ўзбекистонни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги маърузаси. Манба: www.yurida.uz.

Асосий адабиётлар:

1. Турсунов Й., Шоимхонов З. Ижтимоий таъминот ҳуқуқи. Дарслик. – Т.: ТДЮИ, 2003.
2. Турсунов Й., Усманова М.А. Ижтимоий таъминот ҳуқуқи. Ўқув қўлланма. – Т.: ТДЮИ, 2004.
3. Ижтимоий таъминот ҳуқуқи. Дарслик / Масъул муҳаррир ю.ф.н., доц. А.А.Иноятов. – Т.: ТДЮИ, 2005.
4. Исмоилов Ш.А. Ижтимоий таъминот ҳуқуқи. – Т.: ТДЮИ, 2006.
5. Ismoilov SH.A., Gaziyeu SH.M. Ijtimoiy taminot huquqi. – T: TDYUI, 2007.
6. Саримсакова Г.К., Газиёв Ш.М. Право социального обеспечения. – Т.: ТДЮИ, 2008.
7. Ўзбекистон Республикасининг имтиёзли пенсия таъминоти бўйича норматив ҳужжатлар тўплами. – Т.: “Меҳнат” 1994 й.
8. Право социального обеспечения: практикум, нормативные акты, образцы документов. Под.ред. Э.Г.Тучковой. – М: Новый юрист, 1997.
9. Международная организация труда. Конвенции и рекомендации (1957-1990 г.) Том 1-2. Международное Бюро Труда. – Женева, 1991.

Норматив–ҳуқуқий ҳужжатлар:

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. – Тошкент: Ўзбекистон, 2011 й.
2. Ўзбекистон Республикасининг Меҳнат кодекси. – Тошкент: Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги, 2010.
3. Ўзбекистон Республикасининг “Фуқароларнинг давлат пенсия таъминоти тўғрисида”ги Қонун. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлис Ахборотномаси, 1993. 5-сон, 225-модда.
4. Ўзбекистон Республикасининг “Фуқаролар соғлиғини сақлаш тўғрисида”ги Қонун. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлис Ахборотномаси, 1996. 9-сон, 128-модда.
5. Ўзбекистон Республикасининг “Фуқароларнинг жамғариб бориладиган пенсия таъминоти тўғрисида”ги Қонун. Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2004 йил, 51-сон, 512-модда.
6. Ўзбекистон Республикасининг “Фуқароларнинг давлат пенсия таъминоти тўғрисидаги Қонунига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида”ги Қонуни. Халқ сўзи. 2010 йил 24 декабрь.
7. Ўзбекистон Республикасининг “Фуқароларнинг давлат пенсия таъминоти тўғрисидаги Қонунига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида”ги Қонуни. Халқ

- сўзи.2012 йил январь.
8. Ўзбекистон Республикасининг “Чет эл инвестициялари тўғрисида“ ги 1998 йил 30 апрелдаги қонуни. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Ахборотномаси, № 5.
 9. Ўзбекистон Республикасининг “Чет эллик инвесторлар ҳуқуқларининг кафолатлари ва уларни ҳимоя қилиш чоралари тўғрисида”ги 1998 йил 30 апрелдаги қонуни. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Ахборотномаси, № 5.
 10. Ўзбекистон Республикасининг “Инвестиция фаолияти тўғрисида” ги 1998 йил 24 декабрдаги қонуни. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Ахборотномаси, 1999 й., № 1, 10.
 11. Ўзбекистон Республикасининг “Қимматли қоғозлар бозорида инвесторларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғрисида”ги 2001 йил 30 августдаги қонуни. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Ахборотномаси, № 9-10, 173-модда.
 12. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2002 йил 25 январдаги “Аҳолини ҳимояга муҳтож қатламларини аниқ йўналтирилган тарзда қўллаб қувватлашни кучайтириш тўғрисида”ги 3017-сон Фармони. Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2002 йил, 2-сон, 15-модда.
 13. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2011 йил 8 сентябрдаги 252-сонли қарорига 1 илова. “Давлат пенсияларини тайинлаш ва тўлаш тартиби тўғрисидаги”ги Низом. 107-сонли қарорига 1 илова. Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2011йил, 14-сон, 15-модда.
 14. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1994 йил 11майдаги 249-сон қарорига илова “Пенсия тайинлаш учун меҳнат стажини тасдиқлаш тартиби тўғрисида”ги Низом. Ўзбекистон Республикасининг имтиёзли пенсия таъминоти ва меҳнатни муҳофаза қилиш бўйича норматив ҳужжатлари. – Т.: Адолат, 2000.
 15. “Ишлаётган пенсионерларга пенсия тўлаш Тартиби”. 2011 йил 30 апрелда Адлия Вазирлигида 2222-сон билан давлат рўйхатига олинган. Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2011. 18-сон, 47-модда.
 16. Имтиёзли шартларда ёшга доир пенсия олиш ҳуқуқини берадиган ишлаб чиқаришлар, муассасалар, ишлар, касблар, лавозимлар ва кўрсаткичларнинг 1,2,3-сонли рўйхатларини қўллаш тартиби тўғрисида Йўриқнома. Меҳнат ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш вазирлиги ва молия вазирлигининг 2012 йил 19 мартдаги қарори билан тасдиқланган. Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2012йил, 11-сон, 120-модда.
 17. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2011 йил 7 апрелдаги 107-сонли қарорига 1 илова. “Болалиқдан ногиронларга нафақа тайинлаш ва тўлаш тартиби тўғрисида”ги Низом. Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2011йил, 14-сон, 15-модда.
 18. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2011 йил 7 апрелдаги 108-сонли қарорига 2 илова. “Пенсия тайинлаш учун зарур иш стажига эга бўлмаган қарияларга ва меҳнатга лаёқатсиз фуқароларга нафақа тайинлаш ва тўлаш тартиби тўғрисида”ги Низом. Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2011йил, 14-сон, 16-модда.
 19. Соғлиқни сақлаш вазирлигининг 2000 йил 6 июлдаги 300-сонли буйруғи билан тасдиқланган “Касб касалликлари рўйхати”. Ўзбекистон Республикаси вазирликлари, давлат кўмиталари ва идораларининг норматив ҳужжатлар Ахборотномаси, 2000 йил, 12-сон, 165-166-бет.
 20. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 1996 йил 10 декабрдаги “Болали оилаларни давлат томонидан қўллаб-қувватлашни янада кучайтириш тўғрисида” 1657-сон Фармони. Ўзбекистон Республикаси ҚТ, 1997 йил, 1-сон.
 21. Ўзбекистон Республикасининг “Ногиронларни ижтимоий ҳимоя қилиш тўғрисида”ги қонун. Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг Ахборотномаси, 1992 йил, 2-сон, 78-модда.

- Ўзбекистон Республикаси Президентининг 1999 йил 13 январдаги “Аҳолини аниқ йўналтирилган ижтимоий мадад билан таъминлашда фуқароларнинг ўзини-ўзи бошқариш органлари ролини ошириш тўғрисида”ги Фармони. ҚТ, 1999 йил, 1-сон.
- Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2002 йил 25 январдаги “Аҳолини ижтимоий ҳимояга муҳтож қатламларини аниқ йўналтирилган тарзда қўллаб қувватлашни кучайтириш тўғрисида”ги 3017-сон Фармони. Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2002 йил, 2-сон, 15-модда.
- Меҳнат ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш вазирлигининг 2002 йил 1 апрелдаги 21-сонли буйруғи билан тасдиқланган “Давлат ижтимоий суғуртаси бўйича нафақалар тайинлаш ва тўлаш тартиби тўғрисида”ги Низом. Адлия Вазирлигининг 2002 йил 14 майда 1136-рақам билан рўйхатдан ўтган. Ўзбекистон Республикаси вазирликлари, давлат қўмиталари ва идораларининг норматив ҳужжатлар Ахборотномаси, 2002 йил, 4-5-сон.
- Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1994 йил 24 август 434-сон “Кам таъминланган оилаларни ижтимоий ҳимоя қилишни ташкил этиш масалалари тўғрисида”ги қарори, ҚТ, 1994 йил, 8-сон.
- Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1994 йил 24 август 434-сон қарори билан тасдиқланган “Кам таъминланган оилаларни ҳисобга олиш, уларга моддий ёрдам тайинлаш ва тўлаш тартиби тўғрисида”ги Низом. ҚТ, 1994 йил, 8-сон.

Қўшимча адабиётлар:

1. Право социальное обеспечения: практикум, нормативные акты, образцы документов. Под.ред. Э.Г.Тучковой. – М: Новый юрист, 1997.
2. Международная организация труда. Конвенции и рекомендации (1957-1990 г.) Том 1-2. Международное Бюро Труда. – Женева, 1991.

Интернет манбалари:

1. www.hs-sone.net. Мотивация”.
2. <http://www.Solidarity-mos.ru/center/Lawyers/Komm.Tk>.
3. Сайт “Профсоюзная учеба”: [neyantsev @ z66.ru](mailto:neyantsev@z66.ru). <http://bca/uz/prot>.
4. www.yurida.uz.